

Rovdyr og landskap Rovdyras plass i ulike landskapsforståelser

Silje Skuland
Ketil Skogen

LAGSPILL

ENTUSIASME

INTEGRITET

KVALITET

NINAs publikasjoner

NINA Rapport

Dette er en elektronisk serie fra 2005 som erstatter de tidligere seriene NINA Fagrapport, NINA Oppdragsmelding og NINA Project Report. Normalt er dette NINAs rapportering til oppdragsgiver etter gjennomført forsknings-, overvåkings- eller utredningsarbeid. I tillegg vil serien favne mye av instituttets øvrige rapportering, for eksempel fra seminarer og konferanser, resultater av eget forsknings- og utredningsarbeid og litteraturstudier. NINA Rapport kan også utgis på annet språk når det er hensiktsmessig.

NINA Temahefte

Som navnet angir behandler temaheftene spesielle emner. Heftene utarbeides etter behov og serien favner svært vidt; fra systematiske bestemmelsesnøkler til informasjon om viktige problemstillinger i samfunnet. NINA Temahefte gis vanligvis en populærvitenskapelig form med mer vekt på illustrasjoner enn NINA Rapport.

NINA Fakta

Faktaarkene har som mål å gjøre NINAs forskningsresultater raskt og enkelt tilgjengelig for et større publikum. De sendes til presse, ideelle organisasjoner, naturforvaltningen på ulike nivå, politikere og andre spesielt interesserte. Faktaarkene gir en kort framstilling av noen av våre viktigste forskningstema.

Annen publisering

I tillegg til rapporteringen i NINAs egne serier publiserer instituttets ansatte en stor del av sine vitenskapelige resultater i internasjonale journaler, populærfaglige bøker og tidsskrifter.

Norsk institutt for naturforskning

Rovdyr og landskap

Rovdyras plass i ulike landskapsforståelser

Silje Skuland

Ketil Skogen

Skuland, S. & Skogen, K. 2009. Rovdyr og landskap. Rovdyras plass i ulike landskapsforståelser. – NINA Rapport 491. 54 s.

Oslo, juli 2009.

ISSN: 1504-3312

ISBN: 978-82-426-2063-7

RETTIGHETSHAVER

© Norsk institutt for naturforskning

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

TILGJENGELIGHET

Åpen

PUBLISERINGSTYPE

Digitalt dokument (pdf)

KVALITETSSIKRET AV

Hanne Haaland

ANSVARLIG SIGNATUR

Forskningssjef Erik Framstad (sign.)

OPPDRAKSGIVER(E)

Direktoratet for naturforvaltning

Norges forskningsråd

NØKKEWORD

Rovvilt, rovviltkonflikter, landskap, landskapsforståelser, landskapsperspektiver, Trysil

KEY WORDS

Large carnivores, conflicts, landscape, landscape perceptions, landscape perspectives, Trysil.

KONTAKTOPPLYSNINGER

NINA hovedkontor

7485 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

NINA Oslo

Gaustadalléen 21

0349 Oslo

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 22 60 04 24

NINA Tromsø

Polarmiljøsenteret

9296 Tromsø

Telefon: 77 75 04 00

Telefaks: 77 75 04 01

NINA Lillehammer

Fakkeldgården

2624 Lillehammer

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 61 22 22 15

www.nina.no

Sammendrag

Skuland, S. & Skogen, K. 2009. Rovdyr og landskap. Rovdyras plass i ulike landskapsforståelser. – NINA Rapport 491. 54 s.

I denne rapporten beskriver vi hvordan holdninger til rovdyr henger sammen med ulike måter å forstå landskapet på. Den er en del av forskningsprosjektet Rovvilt og samfunn II (RoSa II), som er finansiert av Direktoratet for naturforvaltning og Norges forskningsråd.

Rapporten er basert på en studie som ble gjennomført i Trysil. Trysil er en kommune med både tradisjonelle primærnæringer og en stor reiselivsindustri. Bruken av utmarka i Trysil er således både svært sammensatt og i stadig forandring. I tillegg har folk i Trysil opplevd en økning i bestandene av store rovdyr. Undersøkelsen har hatt som mål å forklare hvordan holdninger til rovdyr er forankret i forståelse av landskap, og å undersøke om opplevelse av endringer i landskapet og i bruken av det har innvirkning på rovviltkonflikten.

Undersøkelsen er basert på fjorten gruppeintervjuer med folk som har ganske forskjellig forhold til utmarksbruk.

Gjennom å rendyrke tre landskapsperspektiver som kom fram i intervjumaterialet, viser vi at holdninger til rovdyr henger sammen med hvordan folk bruker og forstår landskapet. Vi kaller dem *idealtypiske* landskapsperspektiver, og det betyr at vi framhever sentrale trekk ved dem i våre analyser, for på den måten å gjøre sammenhenger tydelige. I virkeligheten finnes det stor variasjon, og grensene mellom disse måtene å betrakte landskapet på, er ikke knivskarpe. Likevel er mønsteret klart, og vi ser at det finnes tre idealtypiske forestillinger om hva landskapet skal inneholde og hvilken relasjon menneskene skal ha til det. Hvordan menneskenes plass landskapet forstås, og hvordan spor etter menneskelig virksomhet i landskapet betraktes og verdsettes, er avgjørende for hvordan folk ser på rovdyras plass i det samme landskapet.

Perspektivet vi kaller *brukslandskapet* er sentrert rundt idealet om at fornuftig ressursutnyttelse er en plikt, og at spor etter menneskelig virksomhet opp gjennom generasjonene er med på gi landskapet verdi. Dette er et landskap med rom for skogsdrift, gårdsbruk og husdyr – uten dette forringes landskapet. Her hersker idealet om harmoni og gjensidighet mellom mennesker, dyr og vegetasjon, som alle har nytte av hverandre. Store rovdyr forstyrrer denne harmonien og har derfor liten eller ingen plass i brukslandskapet. Norsk natur betraktes som utmark i *bruk* og absolutt ikke som villmark. Om menneskene forsvinner fra naturen, er det ikke villmarka som kommer tilbake, men kaos og forfall, i form av gjengroing og tomme hus.

Det vi kaller *det autentiske landskapet* utgjør det andre idealtypiske landskapsperspektivet. Idealet her en natur som er lite berørt av mennesker, en natur som er atskilt fra det hektiske og materialistiske menneskesamfunnet. Selv om tradisjonell utmarksbruk, som seterdrift, kan verdsettes, er menneskelig påvirkning i utgangspunktet negativt i dette landskapsperspek-

tivet. En sentral aktivitet i dette landskapet er *turen*, som i minst mulig grad skal etterlate spor. Rovdyr beriker dette landskapet og viser at det er autentisk og ikke ødelagt av mennesker.

Det tredje landskapsperspektivet har vi valgt å kalle *det dynamiske landskapet*. I dette perspektivet idealiseres et landskap rikt på jaktbart vilt som er tilgjengelig for jegere. Jakt fremheves som naturlig og riktig i dette landskapsperspektivet. Som i brukslandskapet er menneskene aktivt til stede, men på det som oppfattes som naturens egne premisser: Mennesket er en predator som må overliste viltet etter naturens spilleregler, det er et dynamisk samspill mellom menneskene, viltet og resten av naturen. Rovdyr truer idealet om det dynamiske landskap i den grad de kommer i konflikt med jakta, enten gjennom konkurranse om jaktbart vilt eller som trussel mot jakthunder. Derfor er det særlig ulven som utfordrer dette landskapsperspektivet, mens de andre artene er mindre kontroversielle.

Ved å fokusere på hvordan folk forholder seg til landskap synliggjør vi at bakenfor rovviltkonfliktene finnes en dyp uro over endrede måter å bruke naturen på. Både brukslandskapet og det dynamiske landskapet oppleves som truet av endringsprosesser som påvirker bruken av utmarka: Nedleggelse av gårdsbruk, slutt på utmarksbeite, et inntrykk av tiltagende skepsis til jakt i "storsamfunnet" og mer og mer vern av områder og arter. Økende rovviltbestander gjør disse endringene ekstra tydelige. Dette er endringer som kan forstås som at idealet om et autentisk – minst mulig menneskepåvirket – landskap er på frammarsj. Vi tar ikke stilling til om dette er "riktig", men konstaterer at oppfatningen av at det er slik, spiller en viktig rolle for mange som identifiserer seg med brukslandskapet eller det dynamiske landskapet. Rovviltkonfliktene handler i betydelig grad om at endringer i bruksmønstre i landskapet forskyver tyngdeforholdet mellom idealer om hva landskapet skal være.

Silje Skuland og Ketil Skogen, NINA, Gaustadalleen 21, 0349 Oslo. ketil.skogen@nina.no

Abstract

Skuland, S. & Skogen, K. 2009. Carnivores and landscape. The position of carnivores in various perceptions of the landscape. – NINA Report 491. 54 p.

This report describes how attitudes toward large carnivores are related to different perceptions of the landscape. It is part of the research project “Large carnivores and human communities II: Conserving interacting species in the transboundary south-central Scandinavian ecosystem”, funded by the Directorate for Nature Management and the Research Council of Norway.

The report is based on a study conducted in the municipality of Trysil in south-eastern Norway. Trysil still has extensive resource-based industries like forestry, agriculture and wood processing, but also a formidable tourist industry with a large ski resort as the centerpiece. Land use in Trysil is thus diverse and also constantly changing. In addition, people in Trysil have experienced an increase in the populations of large carnivores. The aim of this study was to shed light on how attitudes toward carnivores are rooted in people’s understandings of the landscape, and to explore whether perceptions of changing land use and changing landscapes affect the conflicts over large carnivores.

The study consisted of 14 group interviews with people that had very different relationships to land use and to the land itself.

Three ideal types of landscape perspective can be extracted from the interview material, and through analyzing them we can see that attitudes toward large carnivores are related to how people use and perceive the landscape. That they are ideal types means that we accentuate their distinctive features in our analyses so as to make their social function easier to identify. In reality there is considerable variation, and the boundaries between these perspectives are not sharp. However, the patterns are distinctive, and we can identify three ideal types of conceptualization of what the landscape should contain and what the relationship between humans and landscape should be. How the place of humans in the landscape is understood, and how traces of human activity are perceived and valued, has a strong impact on how people see the place for large carnivores in the same landscape.

The perspective we have labeled *the use landscape* is centered on the idea that a prudent utilization of resources is an obligation, and that traces of human activities through generations provide meaning to the landscape. This is a landscape where there is room for logging, farming and livestock – without this the landscape loses its value. This perspective includes a notion of harmony between humans, animals and plants, where all benefit from each other. Large carnivores disturb this harmony, and therefore they have only a limited place in the use landscape, or no place at all. Norwegian nature is seen as *utmark*, a concept that is in stark contrast to wilderness. Norway is seen as having no real wilderness. If people disappear from the land-

scape, it is not wilderness that will return, but chaos and decay, in the form of reforestation of farm land and empty houses.

The second landscape perspective is *the authentic landscape*. Here the ideal is a landscape with minimal traces of human activities; separated from the hectic and materialistic human society. Some forms of traditional land use, like summer farming (*seterdrift*), may be valued, but activities related to resource extraction etc. are seen as intrinsically negative. A central activity in this perspective is the nature walk (*turen*), which should leave as few traces as possible. Large carnivores add value to this landscape, and show that it is authentic and not ruined by humans.

We have called the third landscape perspective *the dynamic landscape*. This perspective idealizes a landscape full of wild game and that is accessible to hunters. Hunting is understood as natural and appropriate in this perspective. Like in the use landscape, humans are actively present, but on what is taken to be nature's own terms: Humans are predators that must outsmart the game, following nature's rules, and there is a dynamic interaction between humans, wild game and the rest of nature. Large carnivores threaten the dynamic landscape to the extent that they interfere with hunting, either through competing with hunters for game, or by attacking hunting dogs. Therefore it is particularly the wolf that challenges this landscape perspective, while the other large carnivore species are less controversial.

By focusing on how people relate to the landscape we demonstrate that behind the conflicts over large carnivores there is a deep anxiety concerning changing land use. The use landscape and the dynamic landscape are perceived as threatened by changes that affect how the land is used and resources utilized: Farm abandonment, reduced grazing, an impression of skepticism toward hunting in "society at large", and incessantly expanded protection of land and species. Growing populations of large carnivores underscore these changes in a particularly visible manner. The changes may be seen as indicating that a landscape perspective idealizing the authentic landscape – minimally affected by humans – is expanding. Our task is not to decide whether this is "correct", but we observe that the perception itself plays an important part in attitude formation among many of those who identify either with the use landscape or the dynamic landscape. The conflicts over large carnivores are strongly influenced by a shifted balance between landscape perspectives which is in turn related to changed patterns of land use.

Silje Skuland og Ketil Skogen, NINA, Gaustadalleen 21, NO-0349 Oslo. ketil.skogen@nina.no

Innhold

Sammendrag	3
Abstract	5
Forord	8
1 Innledning.....	9
2 Forskningsspørsmål.....	10
3 Landskap i samfunnsvitenskapen	11
3.1 Landskap som analytisk begrep	11
3.2 Taskscape.....	12
3.3 Landskapsperspektiver og landskapsidealer	13
4 Trysil	14
4.1 Skog	14
4.2 Jordbruk og husdyrshold.....	15
4.3 Jakt	15
4.4 Nye næringsveier: Turisme og hytteutbygging	16
5 Gjennomføring av studien	17
5.1 Fokusgrupper	17
5.2 Begrensninger ved fokusgruppemetoden	18
6 Brukslandskapet.....	19
6.1 Bruk som praksis i landskapet.....	19
6.2 Kulturlandskap	20
6.3 Menneskets plass	22
6.4 Mennesket som forvalteren.....	23
6.5 Et befolket landskap.....	24
6.6 Rovdyras plass.....	25
7 Det autentiske landskapet.....	28
7.1 Turen som praksis i landskapet.....	28
7.2 Refleksiv landskapsforståelse	30
7.3 Natur og samfunn.....	31
7.4 Autentisk natur	32
7.5 Menneskets plass	34
7.6 Rovdyras plass.....	36
8 Det dynamiske landskapet.....	38
8.1 Jakt som praksis i landskapet	38
8.2 Jakt som kulturarv og tilhørighet	40
8.3 Begrunnelser for jakt	40
8.4 Det dynamiske landskapet	42
8.5 Menneskets plass	44
8.6 Rovdyras plass.....	46
9 Avsluttende betraktninger	49
9.1 Truede idealer.....	49
9.2 Et nytt blikk på landskapet i Trysil	50
10 Referanser	52

Forord

Denne rapporten er en av flere fra samfunnsforskningsdelen av prosjektet "Large carnivores and human communities II: Conserving interacting species in the transboundary south-central Scandinavian ecosystem". Prosjektet kalles "ROSA II", fordi det var andre runde i en serie forskningsprosjekter med temaet rovvilt og samfunn (RoSa). Denne forskningsinnsatsen, som var tverrfaglig og omfattet både biologi og samfunnsforskning, ble finansiert av Norges forskningsråd og Direktoratet for naturforvaltning i fellesskap.

Rapporten er basert på Silje Skulands masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Oslo, som utgjorde en viktig komponent i ROSA II. Silje Skuland var en sentral medarbeider i prosjektet, og vi anser hennes oppgave – og denne rapporten – som et viktig bidrag til vår forståelse av rovviltkonfliktene i en større samfunnsmessig sammenheng.

4. juli 2009

Ketil Skogen
Seniorforsker

1 Innledning

Tidligere samfunnsvitenskapelig forskning har tydelig vist at rovviltkonfliktene er innvevd i mer allmenne motsetningsforhold i samfunnet – motsetningsforhold som ikke alltid har så mye med rovdyr å gjøre (Skogen 2001; Skogen et al. 2003; Skogen, Mauz og Krange 2008; Skogen og Krange 2003). Selvsagt blir det bråk når beitedyr og hunder blir drept, og når folk føler seg utrygge i utmarka og på skoleveien. Men konfliktene rundt store rovdyr handler om mer enn dette. Mange som bor i distriktene ser på rovdyrvern som del av en serie med overgrep mot ukantstrøk. Folk opplever dramatisk nedgang i sysselsetting i tradisjonelle næringer som jord- og skogbruk, fraflytting og redusert servicenivå. På toppen av dette kommer nye måter å betrakte naturen på: Den skal nå i større grad *vernes* mot menneskelige inngrep, og ressursutnyttelsen som la grunnlaget for bosetting i bygdene, skal innkrenkes eller opphøre. Mange mener at naturen mer og mer forvaltes slik urbane naturvernere vil, og at den omformes til noe som skal ta seg pent ut på TV og være ei lekegrind for byfolk på ferie. For dem er det et tegn på at den urbane kulturen er på frammarsj, og fortrenger bygdekulturen. At store rovdyr igjen får slippe til, er etter manges mening en del av dette bildet.

Konfliktene om rovdyr handler også om ulike typer kunnskap som står mot hverandre: På den ene siden den vitenskapelige kunnskapen som legges til grunn for forvaltning av rovdyra og naturen ellers, og på den andre det vi kan kalle folkelig erfaringskunnskap (som ofte kommer til andre konklusjoner når det gjelder bestandsstørrelse, dyras atferd, osv.). Dette føyer seg også inn i et større mønster der det moderne ekspertveldet – som ofte oppfattes som forankret i en høyt utdannet urban middelklasse – i økende grad har, eller ønsker å ha, innflytelse på folks livsutfoldelse. Og det gjelder ikke bare bruken av utmarka. Hvor "riktig" dette er, betyr ikke så mye, så lenge mange opplever at det er sånn. Den opplevelsen kan gjøre uenigheten om hvor mange rovdyr det er, desto mer uforsonlig.

Men også i bygdesamfunn i rovdyrrområder er det stor variasjon i oppfatninger av rovdyr. Folk er forskjellige og kan ha ulike oppfatninger selv om de deler mange erfaringer. Men dette avspeiler også den økende variasjonen i befolkningssammensetning i distriktkommuner: Flere og flere mangler tilknytning til tradisjonell bruk av utmarksressurser og representerer på mange måter en "urbanisering" av bygdekulturen, mange er innflyttere med høy utdanning, osv. Kanskje er det en tendens til at det særlig blant ungdom er en bevegelse mot et syn på naturen som fjerner seg fra det tradisjonelle, og hvor det også er plass til store rovdyr. Denne variasjonsbredden har imidlertid fått beskjeden oppmerksomhet i nyere norsk forskning, som oftest har vært lokalsamfunnsstudier i rovdyrrområder på Østlandet. Den viktigste grunnen til dette er at undersøkelsene har hatt som oppdrag å forstå selve konfliktene, og det er sjelden disse utspiller seg med full styrke innad i små lokalsamfunn. Selv om det kan finnes mange meninger, er rovdyr*motstanden* ofte den tydeligste og den som uttrykkes sterkest, og den retter seg i hovedsak mot krefter utenfor lokalsamfunnet.

Det har vist seg tydelig i tidligere forskning at naturen – ofte omtalt som *skogen* eller *utmarka* – er viktig for mange som bor i distriktene. Enten den brukes aktivt eller ikke, er det viktig at den er der. Det har mye å si for livskvaliteten. Dette har kommet sterkt til uttrykk i mange intervjuer i rovdyrrområdene på Østlandet. Vi har også sett at mange avviser tanken om at naturen rundt dem er *villmark*. Den forstås ofte som *utmark*, og det er noe annet; nemlig et brukslandskap der for eksempel store rovdyr ikke har noen selvfølgelig plass (Figari og Skogen 2008).

Selv om folks opplevelse og forståelse av *landskapet* åpenbart er viktig for hvordan rovdyra oppfattes, har landskap likevel ikke vært studert som selvstendig tema i forbindelse med rovviltkonfliktene. Det er det vi skal rette på i denne rapporten, som nettopp handler om rovdyra i *menneskenes landskap* – i landskapet slik det kan forstås på forskjellige måter av forskjellige mennesker. Hensikten er å vise hvordan oppfatninger om hvor rovdyra hører hjemme, er innvevd i ulike forståelser av landskap. Undersøkelsen er gjennomført i Trysil, en kommune der utmarka står sentralt som ressursgrunnlag for både tradisjonelle og moderne næringsveier.

2 Forskningsspørsmål

Denne studien har som mål å beskrive hvordan holdninger til rovdyr er knyttet nettopp til forståelser av landskap. Vi vil på den måten også belyse hvordan forskjeller i landskapsforståelse har innvirkning på rovviltkonfliktene. Basert på tidligere forskning har vi antatt at landskapsforståelse påvirkes av ulike endringsprosesser i samfunnet. Vi kan ikke "måle" endringer over tid, fordi vårt datamateriale er hentet fra ett tidspunkt, men vi kan beskrive sammenhenger mellom kjente forandringer i samfunnet og variasjoner i folks forhold til landskapet som vi kan observere i dag, og så se hvordan dette virker inn på rovviltkonfliktene.

3 Landskap i samfunnsvitenskapen

"Landskap" har mangfoldig betydning. Selve ordet landskap har sin opprinnelse i det gamle germanske språket, der det var knyttet til territorier og betydde "bruk av land", ikke ulikt vårt begrep "landbruk" (Syse 2000). Siden ble begrepet introdusert som en teknisk term for kunstmaleri i 1500-tallets England. Landskap forstått som panorama eller bilde oppsto i denne konteksten, og dette er en betydning av begrepet som fremdeles er aktuell (Hirsch 1995: 2). Slik ordet "landskap" ofte brukes i dagligtale, betegner det kvaliteter ved et fysisk miljø som for eksempel fjell, vidde eller skog, og er på den måten et begrep som skiller ulike områder fra hverandre på grunnlag av fysiske ulikheter ("kystlandskap", "skogslandskap", osv.). På denne måten bidrar begrepet til å trekke opp romlige grenser (Wiley 2007).

Flere viktige samfunnsvitenskaplig bidrag beskriver hvordan også relasjonen mellom mennesker og dyr ofte utfolder seg som et romlig forhold (Philo og Wilbert 2000). Denne innsikten viser til hvordan ulike former for avgrensning og inndeling i soner er typisk for organisering av dyrenes plass i forhold til menneskene. Det vil si at vårt forhold til dyr, enten de er ville eller tamme, kan knyttes til former for *sonering*: Det finnes områder, bygninger, osv. der dyr hører hjemme, og det finnes steder der de ikke hører hjemme. Folk har vanligvis bestemte oppfatninger om hvilke områder som er tilpasset og "riktige" tilholdssted for ulike dyregrupper (Philo og Wilbert 2000). Dette gjør det mulig å undersøke om konfliktene som har utspilt seg rundt rovdyras tilbakekomst er forbundet med ulike oppfatninger av landskap.

Undersøkelsen tar derfor sikte på å belyse dypere meningsstrukturer som forankrer holdninger til rovdyr i forståelse av landskap. Det landskapsbegrepet som studien hviler på, omhandler både hvordan folk i praksis forholder seg til sine fysiske omgivelser og hvordan de tenker om det.

Som fagteoretisk utgangspunkt er studien inspirert av fenomenologi. Et viktig tema for fenomenologien er at landskap ikke bare sees utenifra, men oppleves og på en måte utøves av folk som beveger seg i det. Det landskapsbegrepet som fenomenologien forfekter, omslutter også direkte menneskelig involvering. For eksempel påpeker Krogh at landskap utgjør noe mer for mennesker enn et panorama for distansert betraktning (Krogh 1995: 5). For å forklare landskap som noe mer enn en ren fysisk struktur påpeker Merleau-Ponty (1962) at det er en nær relasjon mellom det sansende subjektet (mennesket) og den sansbare verden. Ethvert subjekt er deltager i den omkringliggende verden, og subjektet kan ikke sanse verden uten å være en del av den (Merleau-Ponty 1962). Vi kan derfor si at hvis det sansende subjekt preger sin opplevelse av landskap med sine ideer og forståelser, preger liksom landskap det sansende subjekt. Med andre ord er vi deltakere i landskapet og ikke bare beskuere av det.

Krogh (1995) mener at landskapsopplevelse bør forstås, og kan forklares, ut fra at sansende og handlende mennesker lever sine liv i landskapet. En for ensidig vektlegging av synssansen og mentale fortolkninger av synsintrykk, gjør at man ikke fanger opp betydningen av den kroppslige og fysiske deltagelsen i landskapet. Dette er helt vesentlige aspekter ved menneskets meningsskapende omgang med omgivelsene, det Krogh (1995) kaller *landskaping*. På samme måte er det i denne rapporten et hovedpoeng å vise *hvordan* folks fysiske og mentale opplevelse av landskap skaper meningsstrukturer som også legger føringer for holdninger til ville dyr.

3.1 Landskap som analytisk begrep

I vestlig tenkning fungerer begrepet natur ofte som en betegnelse på de deler av det fysiske miljø som vi antar er *naturlige* – det vil si lite eller ikke påvirket av menneskelig aktivitet. Naturen i denne tenkningen utgjør en kontrast til menneskeskapte miljøer, som byer (Coates 1998). Natur forstått som de deler av et fysisk miljø som oppleves som naturlig, medfører sammenfall

mellom begrepene "landskap" og "natur". Derimot omfatter "landskap" også områder som ikke oppleves som naturlige. Selv om forståelsen av både natur og landskap alltid er forankret i et menneskelig utgangspunkt, har "natur" større (og til dels vitenskaplig) legitimitet som en objektiv og reell tilstand. Begrepet "landskap" er således sterkere forankret til menneskelige perspektiv og samfunnets fortolkning. Spørsmålet er hvordan begrepet landskap får sitt meningsinnhold.

Den britiske sosialantropologen Tim Ingold (2000: 193)) skriver: "[...] the landscape is the world as it is known to those who dwell therein, who inhabits its places and journey along the paths connecting them". Han påpeker at for å forstå hvordan folk ser sitt landskap, må vi først forstå hvordan de praktisk forholder seg til det. Når folk "leser" *sitt* landskap, ser de noe annet enn en utenforstående. Å være og å leve i et landskap betyr å ha praktisk kunnskap om det. Ingold skriver videre: "If [...] every object is to be regarded as a 'collapsed act', then the landscape as a whole must likewise be understood as [...] a pattern of activities 'collapsed' into an array of features". Selv om landskapet primært erkjennes som en ferdig form, bør vi egentlig forstå det som prosess. Landskap er konstant under bearbeidelse (Ingold 2000: 198). Krogh (1995: 5) skriver: "Landet skapes gjennom menneskets handlinger i en vedvarende prosess. Samtidig reflekterer vi over landskapet og vår landskaping."

3.2 Taskscape

Ingold lanserer begrepet *taskscape* for å tydeliggjøre landskapets dynamiske karakter (av engelsk *task*: Måltrettet handling, oppgave, arbeid). Å leve i landskapet, og å bruke det, betyr at livshistoriene til de som lever der, veves inn i landskapets tekstur sammen med livssyklusene til planter og dyr (Ingold 2000). Fordi landskapet primært oppleves som form (man betrakter og tolker det fysiske landskapet), er det mulig å lese varige tegn lenge etter at de bevegelser som avga tegnet har opphørt. Det er gjennom landskapet som produkt av menneskelig virksomhet, nettopp som et *taskscape*, at folk leser slike tegn. I følge Ingold (2000) forblir landskapet et materielt uttrykk for livet og arbeidet til tidligere generasjoner som har bodd i det, og avlevert noe av seg selv i det. Landskapet forteller derfor en historie om liv og arbeid. Å betrakte landskapet er derfor å minnes, ikke å huske som når man trekke frem interne bilder lagret i sinnet, men å oppleve og erkjenne det fysiske miljøet som også er forankret i fortiden. For de som lever i landskapet, handler det om å se noe andre ikke ser. Å forholde seg til et landskap medfører en praksis der *oppmerksomhet* er en viktig komponent (Ingold 2000).

I denne studien har begrepet *taskscape* fungert som en innfallsvinkel til å forstå hvordan folk forholder seg til landskapet. Ingold (2000) understreker at *taskscape* og landskap er to sider av samme sak, og at *taskscape* må forstås som et knippe av "tasks" (oppgaver, praksiser, arbeidsoperasjoner – det finnes dessverre ikke noe helt tilsvarende ord på norsk). Slike "tasks" må forstås som hvilke som helst operasjoner utført av kompetente aktører i et område, vanligvis som en del av de hverdagslige oppgaver i livet. Enkeltstående *tasks* blir gjensidig koplet sammen i et *taskscape* som kan oppleves og erkjennes som en helhet (Ingold 2000: 194-195).

Begrepet *taskscape* er valgt fordi det forankrer handlinger og mening i landskapet. I følge Johansson (2000) er det ikke nødvendig å skille mellom materielt og symbolsk nivå av landskap. Hun sier at det i begge tilfeller handler om å appropriere, eller *tilegne seg* landskapet. Det vil si at å nyttiggjøre seg landskapet og å gjøre det til sitt, som er to sider av samme sak. *Taskscape*-begrepet er et forsøk på å løse opp motsetningen mellom det konkrete arbeidet og den mentale forståelsen av landskap. Landskapet stiller mennesket ovenfor oppgaver eller "tasks". Man tilegner seg landskapet når man ser potensialet i det, og i samsvar med det utfører handlinger der (Johansson 2000: 54).

På den måten er det lett å forestille seg hvordan ulike opplevelser av landskap er formet av ulike praksis i det. Slik *taskscape* benyttes her, omhandler det også aktiviteter i landskapet som ikke er forbundet med arbeid eller hverdagslige oppgaver knyttet til de vanlige strabaser i livet. Det

betyr at virksomhet som inngår i rekreasjon, for eksempel gjennom friluftsliv, også kan bidra til å konstituere taskscapes (Ingold 2000: 195).

3.3 Landskapsperspektiver og landskapsidealer

I denne rapporten identifiserer vi det vi har valgt å kalle forskjellige *landskapsperspektiver*. Landskapsperspektiver er måter å oppfatte og forstå landskapet på. Slik vi bruker begrepet her, fungerer landskapsperspektivene som *idealtyper*. Idealtyper er beskrivelser av sosiale fenomener som er stilisert eller rendyrket, slik at grunnleggende trekk ved fenomenene kommer tydelig fram. Ved å fremheve viktige trekk ved et fenomen, kan man lettere forstå hvordan det har oppstått, hvilken funksjon det har, og hvordan det forholder seg til andre fenomener. Men virkeligheten er mer uryddig – det er sjelden idealtyper kan observeres i en ren form der ute, og det finnes mange varianter og kombinasjoner. Hensikten med samfunnsforskning er imidlertid å systematisere observasjoner, og da kan idealtyper være gode hjelpemidler. Så lenge man husker på at de er analytiske verktøy, og ikke eksakte avbildninger av virkeligheten.

De idealtypiske landskapsperspektivene som trer fram i denne studien, beskriver ulike måter å forholde seg til landskapet på, og ulike meningsinnhold som tilskrives landskapet. Gjennom dem har vi forsøkt å finne essensen i relativt ulike tilknytningsformer til landskapet i Trysil.

I denne studien forstås dessuten landskap som noe normativt. Bender påpeker at personer som er opptatt av å verne eller beskytte landskap mot endringer ofte konstruerer normative landskap – altså sterke ideer om landskap slik de mener at det *skal* være (Bender 1998: 26). I denne studien sees landskap som noe normativt i en mer generell forstand, ikke bare knyttet til vern. Det vil si at opplevelse av landskap vil inneholde forestillinger om hva landskapet burde være, og ikke bare hva det er. Proctor (1998) påpeker også at alle landskap er moralske fordi det er umulig å oppnå rene beskrivelser av landskap. Ved å gi begrepet tilleggsbenevnelsen "moralisk", tydeliggjør han hvordan landskap alltid rommer ideer om *det gode* (Proctor 1998: 194). I denne studien synes beskrivelser av det gode i landskapet å være forankret i samtlige landskapsperspektiver. Men i stedet for å kalle det moralske landskap, benytter vi begrepet *landskapsideal* i denne rapporten.

I vår analyse må landskapsidealene – gjennom taskscape-begrepet – forstås som nært knyttet til landskapspraksis, altså fortidige og nåtidige handlinger i landskapet som har preget det fysiske, men som også har preget menneskenes forståelse av det. På mange måter kan også praksis i landskapet forstås som uttrykk for idealer – man gjør det som er *rett* i sitt landskap. Det er derfor viktig å huske på at landskapsidealer er idealer som forteller hva landskapet bør inneholde, men også hvordan man bør omgås landskapet.

4 Trysil

Trysil kommune ligger lengst øst i Hedmark fylke, og grenser mot Engerdal, Rendalen, Åmot, Elverum og Våler. I øst og sør grenser kommunen mot Sverige. Trysil Innbygd er geografisk og administrativt sentrum. Kommunens samlede areal er på 3011 km². Av dette er 60 prosent produktiv skog og ni prosent dyrket mark, mens resten er fjell, lavproduktiv skog og vann (Vevstad 1991: 10). Klimaet karakteriseres ved lave sommertemperaturer og stor nedbør i veksttiden. Bergarter og jordsmonn er dessuten næringsfattig. Skog og fjell, elver og vann preger naturen i kommunen. Naturen har vært grunnlaget for økonomisk virksomhet og har dermed også vært bestemmende for befolkningsutviklingen (Vevstad 1991: 13). Som de fleste andre bygdekommuner har Trysil hatt nedgang i folketallet i etterkrigstida. Tall fra statistisk sentralbyrå viser at fra 1951 til 2007 har folketallet sunket med cirka 1600 personer (SSB 2007a). Alt i alt bor det nå ca 6 800 personer i Trysil (Trysil kommune 2007a).

Det har foregått omfattende endringer av næringsvirksomheten de siste 20-30 årene i Trysil. Som andre steder har privat og offentlig tjenesteyting vokst på bekostning av primærnæringer og industri. Ikke minst har Trysil etablert seg som landets største destinasjon for alpinturisme (Trysil kommune 2007d).

Trysil sentrum, utsikt mot skianlegget i Trysilfjellet
Foto: Knut Løken © Trysil kommune

4.1 Skog

Trysils landskap er preget av skog, og kommunen er landets største skogkommune regnet i produktivt areal (Trysil kommune 2008). Det avvirkes ca 200 000 kubikkmeter tømmer årlig. Likevel forventer kommunen ytterligere økning av tømmermengden i skogen. Trysil kommune eier om lag en fjerdedel av skogarealet og er dermed Trysils største skogeier. Statskog og Borregaard Skoger er andre store skogeiere, men de fleste privateide skogeiendommene har areal under 1.000 dekar (Trysil kommune 2007b). Da skogsindustrien for alvor utviklet seg på

1800- og 1900- tallet, medførte det økt sysselsetting, næringsvekst og økt folketall. I 1780 bodde det ca 1250 personer i Trysil. I 1950 var befolkningen på sitt høyeste på 8410 personer (Vevstad 1991). I følge Vevstad skyldtes befolkningsutviklingen ene og alene skogbruket. I løpet av 1960- og 1970-tallet ble skogbruket omstrukturert i Trysil som andre steder. Framfor alt skjøt mekaniseringen fart, slik at sysselsettingen sank dramatisk. Dette var en direkte årsak til den påfølgende nedgangen i folketallet (Vevstad 1991).

4.2 Jordbruk og husdyrshold

Trysil ligger i et marginalt område for jordbruksproduksjon. På grunn av dårlige klimatiske forhold for jordbruk, består landbruket hovedsakelig av gress- og husdyrproduksjon. Jordsmonnet er fattig på plantenæringsstoffer og kalk. Husdyrproduksjonen er i stor grad basert på utnytting av utmarksbeite. Trysil har ca 19 000 dekar dyrket mark og 130 aktive gårdbrukere (Trysil kommune 2007b). Det finnes i alt 86 bruk med dyr. Av disse driver 21 med sau. Utviklingen i saueholdet har de siste 20 årene i stadig større grad vært preget av konflikten mellom rovdyr og beitedyr. I løpet av 20 år har om lag halvparten av sauebruka lagt ned. Det er uklart i hvor stor grad dette skyldes rovdyrproblemene, men det er klart at sauehold basert på utmarksbeite er vanskelig i dag. Det ble i 2006 søkt om erstatning for 499 sauer og lam. De største skadegjørerne var bjørn og gaupe (Trysil kommune 2007b).

I Trysil har det vært store tap av sau på grunn av rovdyr, til tross for lite antall sauebruk. For eksempel har bjørn stått for skade på 714 husdyr fra 1994 til 2006. Det finnes langt færre dokumenterte skadetilfeller forbundet med ulv (Miljøstatus 2008).

Trysil har som andre kommuner vært gjenstand for strukturelle endringer i jordbruket. I våre intervjuer med gårdbrukere beskriver mange forholdet som *avviklingsjordbruk*. For å hindre for store rovdyr tap på beitende sau, ble det i 2008 oppført et rovdysikkert strømførende gjerde rundt 22 000 dekar utmarksbeite. Gjerdet skulle beskytte om lag halvpartene av sauene i kommunen. Rovdyrgjerdet var omdiskutert på den tida våre intervjuer ble gjennomført vinteren 2008. Gjerdet var den gangen ennå ikke oppført. Når denne rapporten skrives, har det vist seg at gjerdet ikke kunne forhindre tap, og i lokale medier har diskusjonene om gjerdet hatt høy temperatur.

4.3 Jakt

Den første bosettingen i Trysil var det jegere og fangstfolk som sto for. Jakt, fiske og fangst har vært og er fortsatt en vesentlig del av det som oppfattes som Trysils kulturarv (Galaasen 1997). Jakt er fortsatt en utbredt aktivitet i Trysil. Trysil fellesforening for jakt og fiske (TFJF), med sine omlag 1300 medlemmer, er en sammenlutning av ni lokale jakt- og fiskeforeninger i Trysil. Foreningen er tilsluttet Norges Jeger- og Fiskerforbund, og har to ansatte på heltid. Fellesforeningens politikk er å sikre allmennheten tilgangen til jakt og fiske til rimelige priser. Dessuten engasjerer foreningen seg i miljøspørsmål og andre aktuelle saker. Det er småviltjakt, jakt på ryp, skogsfugl og hare som mest utbredt blant jegere i Trysil (Galaasen 1997; Trysil fellesforening for jakt og fiske 2008). Det bør også nevnes at Trysil er Norges største elgjaktkommune (i 2006 ble 1082 elger felt) (SSB 2007b).

I Trysil foregår det også rovviltjakt. I tillegg til smårovilt jaktes det gaupe (Trysil fellesforening for jakt og fiske 2008). Blant de intervjuede i denne studien, var det flere som hadde deltatt i gaupejakta. Kvotejakt på gaupe reguleres av den regionale rovviltneemnda for Hedmark. Kvotene er små, og i 2008 ble det fastsatt en kvote på ett dyr i Trysil og Engerdal kommuner (Fylkesmannen i Hedmark 2008).

4.4 Nye næringsveier: Turisme og hytteutbygging

På begynnelsen av 70-tallet startet utbyggingen av hytter og skitrekk i Trysilfjellet, og dette la grunnlaget for det Trysilfjellet kommunen har i dag (Vevstad 1991). I dag er Trysilfjellet Norges største alpinanlegg. I kommuneplanen 1996-2010 ble Trysilfjellet omtalt som et "fyrårn" for økt satsing på turisme (Trysil kommune 1997). For å sammenligne med bosettingen ellers, så finnes det 5560 fritidsboliger mot 3516 ordinære boliger i kommunen (Trysil kommune 2007c). Trysilfjellet sysselsetter mange, og Trysilfjellet gjør det mulig å bo i kommunen og å opprettholde drift på mindre gårdsbruk. Dessuten er det åpenbart at skiturismen har gitt meget betydelige ringvirkninger for håndverks-, butikk- og restaurantbransjen.

Sommerturismen er på langt nær så omfattende, selv om den ikke er ubetydelig. Ikke minst er Trysilelva en magnet for sportsfiskere, og flere reiselivsbedrifter har elva som et viktig element i sin virksomhet. Det er en prioritert oppgave for Trysil kommune å stimulere til utvikling av reiselivet i sommersesongen, bl.a. for å skape helårsarbeidsplasser.

Etter Stortingets behandling av Stortingsmelding nr 15 (2003-2004) "Rovdyr i norsk natur" ble det etablert forvaltningsregioner for rovdyr. Trysil faller inn under forvaltningsregion 5, Hedmark. På grunn av en rekke spesielle forhold rundt ulven ble det opprettet en egen "forvaltningssone for ynglende ulv", dvs. en sone der det er ønskelig med etablering av familiegupper. Denne omfatter hele eller deler av flere ordinære forvaltningssoner. Trysil ligger innenfor denne sonen.¹

¹ Ulvesonen: Akershus med unntak av Hurdal, Eidsvoll, Nannestad og Gjerdrum og Nittedal øst for Niteelva. Også Oslo og Østfold er innlemmet i sonen. Hedmark øst for Glomma og sør for Engerdal ligger også innenfor sonen (Rovviltportalen 2007).

5 Gjennomføring av studien

5.1 Fokusgrupper

I tidsrommet oktober 2006 til mai 2007 gjennomførte vi 14 fokusgruppeintervjuer i Trysil kommune. En del av gruppene representerer lokale interesseorganisasjoner, for eksempel for jegere og gårdbrukere, mens andre grupper ble valgt i på grunnlag av for eksempel yrke, alder og kjønn. Fokusgruppene besto av inntil åtte deltagere samt to intervjuere.

Fokusgrupper er gruppesamtaler som handler om et bestemt tema og som ledes av en eller to forskere. Fokusgruppesamtaler kan erstatte intervjuer med enkeltpersoner, som er mer ressurskrevende og hvor man går glipp av dynamikken i en gruppesamtale. Hvor mye samtalen i gruppa styres kan variere, men det er vanlig at forskerne sørger for at noen bestemte temaer blir diskutert.

Innenfor metodelitteraturen pekes det særlig på at fokusgruppesamtaler er en gunstig måte å studere holdninger og meninger på, mens de rimeligvis er dårligere egnet til å trenge i dybden på sensitive og personlige temaer. Nettopp fordi det er snakk om grupper og folk som prater sammen, gjenspeiler en fokusgruppe måten meninger produseres, uttrykkes og forhandles om i dagliglivet (Flick 2002).

Erfaring fra tidligere undersøkelser har vist at fokusgruppeintervjuer er en velegnet metode for å undersøke holdninger til rovdyr. Dette ble bekreftet i denne studien også. Det at deltagerne påvirker hverandre og kommer med reaksjoner eller utdypning av andres utsagn, viste seg dessuten som en god måte for å få innsikt i folks forståelse av landskapet. Fokusgruppene utgjorde ofte sosiale situasjoner som lignet vanlig samtaler. I mange tilfeller lyktes vi i å oppnå rike assosiasjoner i samtalen mellom deltagerne.

Når vi rekrutterte deltagere til intervjuene, var vi opptatt av å danne grupper som var nokså like innbyrdes, på den måten at deltakerne hadde et felles utgangspunkt på en eller annen måte, og helst slik at de kjente hverandre (mer eller mindre godt) fra før. I metodelitteraturen omtales dette som homogene grupper (Krueger og Casey 2000). Det er mange fordeler ved å rekruttere gruppedeltagere som kjenner hverandre eller som har en del til felles. Homogene grupper gjør det lettere for deltagerne å føle seg vel med å snakke sammen. På denne måten vil situasjonen nærme seg vanlige samtalesituasjoner, og deltagerne vil ha lettere for å åpne seg. Dessuten får samtalen i gruppa ofte en egen dynamikk – for eksempel når folk begynner diskutere med hverandre – som gjør at det kommer fram ting som kunne forblitt skjult i et individuelt intervju (Krueger og Casey 2000; Morgan 1997). I vårt prosjekt har vi valgt grupper på basis av ulike fellesstrekk, også fordi holdninger til rovdyr av og til kan være problematisk å snakke om. Mange av våre fokusgrupper var naturlige grupper, altså folk som kjente hverandre fra før, for eksempel når vi intervjuet jegere som dro på jakt sammen eller ansatte i samme bedrift.

Selv om vi ikke opererte med et statistisk representativt utvalg, ønsket vi å nå en viss bredde av befolkningen. Vi forsøkte derfor å involvere folk med ulike utmarksinteresser og fra ulike posisjoner i konfliktbildet. Noen grupper, som jegere og gårdbrukere, ble valgt fordi de representerte interessegrupper som vi antok var opptatt av og berørt av rovviltkonflikten. For å fange opp så bredt meningsspekter som mulig, samt å få et inntrykk av hvilke synspunkter som gjør seg gjeldende innenfor grupper som ikke nødvendigvis har næringsinteresser eller andre interesser som direkte berøres av rovdyr, valgte vi noen "utradisjonelle" grupper. Vi intervjuet grupper bestående av for eksempel lærere, industriansatte, skoleelever, kommuneansatte og naboer fra en av grendene i kommunen. Krueger og Casey (2000) påpeker også at det er viktig å ha med grupper som har svak tilknytning til temaet for å styrke studiens fundament. De hevder dette gir mer troverdige resultater (Krueger og Casey 2000).

Siden Trysil er en stor hytte- og turistkommune, valgte vi å intervju en gruppe hytteeiere som alle hadde hytter som ble bygget på 1960- og 1970-tallet – altså før den store boomen i Trysilfjellet. Hytteeiere i Trysil representerer også utmarksinteresser. Eiere av fritidseiendommer tilbringer mer tid enn før der de har sine hytter eller hus (Taugbøl et al 2001), og når vi vet at antallet fritidsboliger har økt dramatisk i senere år, blir dette en gruppe som fortjener oppmerksomhet i en studie som denne. Vårt fokus på landskapsopplevelse ga særlig god grunn til å velge grupper på grunnlag av deres tilknytning til natur, friluftsliv og landbruk.

Valget av antall grupper er foretatt i forhold til tid og ressurser, men innenfor metodelitteraturen nevnes ofte at en cirka 15 fokusgruppeintervjuer er vanlig (Krueger og Casey 2000; Morgan 1997). Vi fant våre gruppedeltakere ved å kontakte personer på arbeidsplasser, i foreninger, osv., og så be dem om å hjelpe oss med å rekruttere deltagere. Dette viste seg å være en tidsbesparende framgangsmåte, også fordi lokale aktører i større grad kan bedømme hvem som vil være villig til å stille opp på et intervju.

Hvert intervju ble tatt opp elektronisk, og siden lyttet til og delvis skrevet ut. Datamaterialet ble således gjenstand for en temasentrert analyse. Temasentrert analyse består i å gå i dybden i enkelte temaer, og å sammenligne informasjonen fra alle intervjuene (Thagaard 1998). I stedet for å sammenligne de enkelte deltagere, ble sammenligningen gjort mellom gruppene. Weiss (1994) legger vekt på å se det enkelte utsagnets plass i helheten av intervjuet for å vurdere den sammenhengende temaet er en del av. Fokusgruppeintervjuets egenart bør få konsekvenser for arbeidet med analysen. Å være bevisst hva slags situasjon en fokusgruppediskusjon er, kan på mange måter være til hjelp for analysen. Analyse av fokusgrupper handler alltid om å analysere grupper, ikke individer (Morgan 1997). Hver gruppe er tolket som en selvstendig kilde til data. Det betyr at enkeltpersoners utsagn er sett i forhold til hva gruppa som helhet uttrykte. Dette har blitt gjort på to måter. Når enkeltindivider kom med utsagn som de andre i gruppen avviste, har utsagnet blitt mindre vektlagt som representativt for gruppen. Utsagn fra enkeltpersoner som ingen sa i mot, eller som fikk samtykke for eksempel ved nikk, har blitt forstått som mer representative for gruppen.

5.2 Begrensninger ved fokusgruppemetoden

Erfaringer fra denne studien viser at holdninger til rovdyr for mange er et sensitivt tema. Vi opplevde at det i enkelte grupper ikke var like lett å uttrykke et klart positivt syn på ulv. I et intervju uttrykte en kvinne at hun egentlig synes det er greit med rovdyr. Kvinnen fortalte dette i den innledende presentasjonsrunden. Hun var nummer to i rekken av sju personer til å presentere seg selv. Uttalelsen ble kommentert på en negativ måte av to gjenværende, da det var deres tur til å snakke. Senere i intervjuet kom spørsmålet om frykt for rovdyr opp. Kvinnen fortalte da at hun ofte er bekymret, og ga ingen flere uttalelser om sitt positive syn på rovdyr. Fokusgruppemetoden egner seg til å fange sosialt delte temaer (Morgan 1997), men det er viktig å understreke at nettopp dette kan gå på bekostning av individuelle synspunkt.

6 Brukslandskapet

Landskapet forstått som et *brukslandskap* er ett av tre idealtypiske landskapsperspektiv som trådte fram i våre analyser av intervjumaterialet. Dette perspektivet uttrykkes tydeligst av de som driver eller har drevet gårdsbruk. Flere andre grupper uttrykte liknende betraktninger, og varianter av dette landskapsperspektivet ser ut til å være utbredt i Trysil.

I denne måten å forstå landskapet på har altså *bruken* av landskapet en sentral plass. Det er arbeidet på innmark og i utmark som gir landskapet verdi og mening. Med bruk menes her ulike former for landbruk; skogbruk, gårdsdrift, husdyrshold sammen med annen ressursutnyttelse i utmarka, også jakt og fiske. I dette kapitlet skal vi beskrive hvordan vekten på bruk medfører bestemte idealer for landskapet.

Mange anvender det moderne uttrykket *kulturlandskap* når de snakker om et landskap i bruk. Kulturlandskapet er et landskapsideal som gårdbrukerne og flere andre opplever som truet. Som ideal må kulturlandskapet forstås som nært tilknyttet til *bruken* av landskapet i dag, og de spor bruken setter i landskapet. Men idealet rommer også forestillingen om liv og arbeid i tidligere generasjoner. For å vise hvordan et bruksperspektiv på landskapet kan uttrykkes innleder vi med en uttalelse som gir innblikk i gårdbrukeres forståelse av egen praksis.

6.1 Bruk som praksis i landskapet

"Vi har vært privilegerte, for vi har overtatt et bruk vi skal holde i hevd. Det er en arv vi har tatt i mot, som vi på et eller annet vis skal bringe videre til neste generasjon. Det er et forvaltningsansvar vi har blitt tildelt." (gårdbruker)

Ingold benytter begrepet *taskscape* for å fange hvordan den levde og hverdagslige omgangen med landskapet gir det et meningsinnhold for dem som lever og arbeider i det (Ingold 2000). For folk som ser landskapet som et brukslandskap betyr det at landskapet forstås gjennom det arbeidet de selv, andre gårdbrukere og tidligere generasjoner har utøvet i det. For gårdbrukere materialiserer bruken seg som et kulturlandskap – kulturlandskapet er det fysiske uttrykket for bruken som *taskscape*.

Bruken i form av oppgaver og arbeid ved gårdsbruket knytter generasjoner sammen. Enkeltaktiviteter i for eksempel skogbruk får sin mening i tilknytning til utførelsen av hele driften. Skogbruket kan omtales som et samarbeid mellom generasjoner. Den lange omløpstida i skogen gjør dette ekstra tydelig: Det er rent faktisk tidligere generasjoners arbeid man aktivt forholder seg til og bygger videre på når man driver med skogbruk.

Landskapet har tydelig spor etter hva slags praksis som har funnet sted der. Gårdsbruket kan ikke skilles fra foreldres og besteforeldres slit. Det er rimelig å forstå sitatet ovenfor som tegn på sterke følelser knyttet til tidligere generasjoners innsats. Ingold (2000) påpeker at landskap forstås av de som lever og arbeider i det som størknet arbeid. Kulturlandskapet representerer derfor det størknete arbeidet til generasjoner av gård- og skogbrukere i Trysil. Gårdbrukeren har kunnskaper om hva som har skjedd i landskapet. Utmarka kan for den uvitende framstå som skogen, men er i dette perspektivet en benevnelse på det brukte landskap. Derfor er utmarka en del av kulturlandskapet, noe flere gruppedeltakere legger stor vekt på. Bonden ser og verdsetter "det størknede arbeidet" i utmarka. Det er et blikk formet av den praktiske kunnskapen som er nedfelt i den daglige omgangen med landskapet.

Brukslandskapet, eller kulturlandskapet, forstås i denne studien som et ideal. Som ideal rommer kulturlandskapet også ideer om hvordan landskapet bør være eller forestillinger om det gode i landskapet (Proctor 1998). Men mange i Trysil opplever at kulturlandskapet gror igjen. En elev på videregående sa:

"Flendalen fellesbeite" Foto: Geir Brenden © Trysil Kommune

"Jeg bare tenkte på det med sauene, hvis vi tar bort all sauene så gror jo kulturlandskapet igjen. Jeg synes jo at sauene skal ut i skogen, slik som hos oss. Jeg bor jo oppe i ei bygd litt lenger opp i her. For en 10 – 15 år siden var det gårder på hvert eneste sted som hadde dyr, men nå er det jo bare et par tre igjen. Du ser jo det at det gror igjen overalt. Det er jo småbjørk overalt."

Som skoleeleven påpekte, er gjengroing av kulturlandskapet en konsekvens av de endringer som tradisjonell utmarksnæring er utsatt for. Hun så en sammenheng mellom nedgangen i antall gårder i området hun bor i og småbjørka som vokser opp overalt. Idealet om bruks- eller kulturlandskapet ser ut til å være et utbredt ideal i Trysil. For eksempel påpekte en industriarbeider dette da han omtalte hva turistene egentlig kommer til Trysil for å se: *"Det folk egentlig vil se er det unike kulturlandskapet."*

6.2 Kulturlandskap

Å betrakte bruks- eller kulturlandskapet som et ideal handler om å vise til et landskap som tilstrebes og ønskes av mange. Det er vanskelig å skille mellom deskriptive og normative beskrivelser av landskapet (Proctor 1998: 194). Som vi skal se er kulturlandskapet på mange måter også et *moralsk* landskap. En gårdbruker ga oss innblikk i hvordan kulturlandskapet kan forstås:

"Altså det med kulturlandskap, hva er kulturlandskap? Det er landskap i endring som består av dyrket mark og urskog og åpen skog. Det er et åpent kulturlandskap som er i bruk. Det er det vi er ute etter. Dette kan vanlige folk lite om fordi dem er irritert på sauemøkka som kommer helt inn på hyttene deres, som dem er på to-tre uker i året. Hytteeierne er glad for å bli kvitt sauene på grunn av sauemøkka, men da forstår dem ikke konsekvensene av det. For om ti år har de skogen tett innpå. Er det noe bedre? Dette vet ikke folk noe om. Når kulturlandskapet blir borte, det vil si bruken av skogen og utmarka, så endres jo arts mangfoldet. Mangfoldet blir borte." (gårdbruker)

Kulturlandskapet er et ideal – men selvsagt også et fysisk landskap – som mange oppfattet som truet. Når sauene forsvinner, gror kulturlandskapet igjen. Som gårdbrukeren over uttrykte, består kulturlandskapet av *”dyrket mark, urskog og åpen skog som er i bruk”*. Derfor er det rimelig å hevde at det innenfor dette landskapsperspektivet ikke skilles skarpt mellom lokalsamfunn og natur. Lokalsamfunn og natur knyttes sammen gjennom *bruken* av landskapet. Kulturlandskapet er et åpent og tilgjengelig landskap som brukes og bærer preg av å ha vært brukt. Dermed er det et *menneskelig* landskap.

Kulturlandskapet er ikke bare et resultat av menneskenes virksomhet og av beitende dyr, det er også påvirket av naturens egne krefter. Gårdbrukerne i Trysil snakket om hvordan næringsfattig jordsmonn og klimatiske forhold virker inn. Dessuten påpekte bonden ovenfor at urskog også kan være en del av et kulturlandskap. En måte å se dette på er at kulturlandskapet er en slags sammensmelting av natur og samfunn. *Bruken* betyr altså det fysiske arbeidet i utmark og innmark, men det betyr også å *tilegne seg* landskapet. Tilegnelse betyr å gjøre landskapet til sitt, og å tillegge landskapet mening og verdi. Det betyr å opprette et eierforhold til det (Johansson 2000).

I sitatet ovenfor sa gårdbrukeren at når bruken forsvinner *”så endres jo artsmangfoldet og mangfoldet blir borte”*. Sammenkoblingen av lokalsamfunn og natur ser ut til å gi forestillinger om et landskap i balanse eller harmoni. Harmoni som ideal betyr at mennesker, dyr og vegetasjon lever side om side, og drar nytte av hverandre. En annen gårdbruker påpekte det samme: *”Der det er plantet skog og sauene har beitet, står skogplantene mer frodig enn i andre områder”*. I utgangspunktet kan det virke som om det å forstå landskapet som et brukslandskap innebærer et nyttesyn på naturen, og i en viss forstand er det slik. Men det ser også ut til at folk forestiller seg kulturlandskapet som et produkt av et gjensidig bytteforhold: Sau på beite gir bedre skog og er en fordel for skogen selv. Forståelsen av naturen som noe utenfor samfunnet, eller noe urørt og vilt, er ikke en del av dette landskapsidealet.

Det vanligste er å benytte ordet *utmark* for å beskrive områder i bruk. *”Trysil har mye utmark, det har dere sikkert sett”*. Også betegnelsen *skrapmark* blir benyttet, blant annet om områder hvor mye av hyttebyggingen i kommunen har funnet sted. Skrapmark betyr områder som ikke egner seg for verken skogbruk eller jordbruk. Skrapmark får også meningsinnhold gjennom *bruken*, men er verdisatt som ubrukelig eller unyttig. *Bruken* gir med andre ord landskapet relevans. Skrapmark gis derfor verdi i forhold til idealet om kulturlandskap. Som en fra grendegruppa² uttalte, blir slike områder naturlig vernet fordi de ikke kan utnyttes. Han sa: *”Her i Trysil er det så mye høytliggende skog som ikke er drivverdig. Det er mye myrer og kanter som overhodet ikke kan benyttes. Så da blir det i praksis vernet”*. Skrapmark er derfor også innlemmet i begrepet kulturlandskap. Kulturlandskapet må ikke forstås bare som fysisk område med en bestemt beskaffenhet. Det er et ideal knyttet til *bruken*. Kulturlandskapet er en helhet, visse deler er mindre brukbare, men forrykker på ingen måte det gjensidige bytteforholdet kulturlandskapet utgjør.

Kulturlandskapet som ideal rommer moralske forpliktelser. Slike forpliktelser består i å holde jorda i hevd på riktig måte. En gårdbruker sa: *”Jeg tror nok alle på et vis føler at det er jo for å holde gården i hevd og det for å holde jorda produktiv, det er for å... på et vis og ikke la det dø ut og gro til”*. *Bruken* som et knippe av oppgaver tilknyttet landskapet er nødvendig for å opprettholde kulturlandskapet, hvis ikke landskapet brukes, dør det og gror igjen. Å ikke fortsette tidligere generasjoners arbeid oppleves svært negativt. En fra grendegruppa fortalte om frustrasjonen ved gjengroing av kulturlandskapet: *”Det der med kulturlandskapet [er synd], det har vel vi følt som har nedlagte gårdsbruk og ikke driver gården lenger. Og vi har seter og seterbruk som ikke brukes mer”*.

Å drive gård og skog er et ansvar man må ta, en plikt overfor foreldre så vel som etterkommere. Det er en forpliktelse de som identifiserer seg med brukslandskapet, helst vil leve opp til. Å

² Fokusgruppe satt sammen av naboer fra ei mindre grend i Trysil.

ikke lenger bruke landskapet betyr å bryte båndene til tidligere generasjoners arbeid og å ødelegge det landskapet de har skapt. En gårdbruker uttrykte denne frustrasjonen:

"For nå er jeg sikker på at denne generasjonen som vi representerer, når vi blir for gamle må vi gi oss, enten vi vil eller ikke, da tror jeg det ikke er mange som overtar etter oss. Og hva da? Jeg syns i alle fall det ikke er pent å komme til landsbygder som er helt gjengrodd. Det er ikke pent og det er ikke riktig."

Å vurdere landskapets verdi gjennom det arbeidet som er utført der, handler absolutt ikke bare om fortjeneste (Burton 2004). Arbeidets synlige resultater i omgivelsene er verdifulle utover det rent økonomiske. Burton beskriver hvordan gårdbrukere legger sin identitet som pliktoppfyllende og arbeidende mennesker i ryddige jorder og gårdsplasser. Arbeidet bør derfor forstås som måter å fremstille seg selv som en dyktig gårdbruker på. Områder som er synlige for forbipasserende er alltid mest ryddig og forseggjort, siden dette er den tydeligste delen av selvpresentasjonen (Burton 2004).

Flere framholdt at gjengroing og nedleggelse av gårder er et problem også for den ekspanderende reiselivsnæringen. En fra grendegruppa sa: *"Turistene vil ha kulturlandskapet inntakt"*. Brukens materielle uttrykk forstås også som en verdi for folk utenfor tradisjonelle næringer. Kulturlandskapet oppfattes som å ha en slags universell estetisk verdi, som kan omsettes innenfor turistnæringen. Blant de som sterkest ga uttrykk for et bruksorientert landskapssyn var det flere som var opptatt av hva kommunen bør tilby turistene. Folk med tilknytning til gårdsbruk snakket om hvor viktig det er med levende bygder og grender: *"Her har [kommunen] vel egentlig ønsket at det skal være levedyktige bygder og grender"* (gårdbruker). En industriarbeider sa at Trysil burde fokusere på seterturisme: *"Ja med seterdrift, det er jeg helt sikker på at... Vi har jo mange seterbruk oppe i fjellet. Å kunne tilby ordentlig seterdrift, med kyr og geiter og sauer og hele pakka. Det hadde vært ikke minst familievennlig"*.

Det er flere aktører i Trysil som tilbyr turister ulike former for villmarksopplevelser. I et intervju med folk fra reiselivsnæringen ble det hevdet at framtiden til Trysil er naturbasert turisme. Vi fikk inntrykk av at flere med slike synspunkter følte et press i retning av kommersialisering av Trysil som villmark. Hedmark markedsføres nå i økende grad som villmark, og det fylkeskommunale Hedmark Reiseliv BA har "Villmarksriket" som et gjennomgående tema, bl.a. på sine nettsider (<http://www.hedmark.com/>). På denne måten kan nye former for bruk, som natur- eller villmarksturisme, gå på tvers av det kulturlandskapet representerer. For i kulturlandskapet finnes det ikke villmark. Vi fikk inntrykk av at flere aktører innen reiselivet følte et visst ubehag ved dette. De ville egentlig ikke være med på å undergrave kulturlandskapets spesielle verdi, men syntes det ble presset i en slik retning.

Idealet om brukslandskapet viser tydelig at mennesket har en særstilling som forvalter. Nedenfor skal vi utdype dette nærmere.

6.3 Menneskets plass

Fordi kulturlandskapet fungerer som et gjensidig bytteforhold mellom folk, dyr og vegetasjon, sees det på som naturlig. Det betyr ikke at folk med et slikt landskapssyn ikke har ideer om vill og urørt natur, men det betyr at kulturlandskapet forstås som noe helt annet. *"Vi har, kall det, klussa med naturen"* (industriarbeider). Etter generasjoners bruk er det mange som hevder at det ikke finnes villmark eller urørt natur igjen i Trysil. En annen industriarbeider sa: *"Dette er jo ikke villmark. Det er jo et nettverk av skogsbilveier"*. Det gjensidige bytteforholdet mellom mennesker og alt annet som lever i kulturlandskapet forstås likevel som både hensiktsmessig og naturlig. Menneskets plass som forvalter i kulturlandskapet er ikke bare helt nødvendig, men naturlig. En fra grendegruppa fortalte hva som skjer når vern av ulv går på bekostning av vern av kulturlandskapet:

"Jo, men hva mister du da på den andre siden, hvis du kjemper for [ulven]? For da taper [vi] både planteliv og dyreliv, så mister [vi] jo mangfold, for hvis [man] utrydder utmarksbeitet blir det jo borte mange plantesorter, fordi kulturlandskapet blir redusert, og vier og bjørk får fotfeste."

Det er tydelig at gjengroing – at vier og bjørk får fotfeste der det tidligere var innmark – ikke forstås som at naturen tar over, men som en tilsmussing av landskapet. Gjengroing, en prosess som skjer av seg selv hvis ikke bonden holder jorda i hevd eller sender dyra sine på beite, medfører uorden. Macnaghten og Urry (1998) påpeker hvordan kulturlandskapet blir naturalisert, det forstås som en del av naturen. I England kan til og med gamle jernbanestrekninger på landsbygda oppfattes som en del av kulturlandskapet og dermed som natur. Det betyr at skillet mellom det naturlige og det menneskeskapte er fleksibelt, det er noe det kan forhandles om.

Mennesket, innenfor dette synet, bidrar til å opprettholde et rikt mangfold og en "sunn natur". For eksempel sa en fra grendegruppa: *"Så lenge skogen blir drevet på beste mulig måte er dét det beste vernet"*. Mennesket er derfor mer enn en deltager i det økosystemet som kulturlandskapet utgjør. Mennesket er selve forvalteren av kulturlandskapet, men planter og dyr er også nødvendige. Gjennom å la husdyr beite opprettholdes kulturlandskapet. En gårdbruker påpekte: *"Det er ikke noen hemmelighet at det er beitedyra som holder kulturlandskapet oppe. Og når det ikke er beitedyr lenger, så blir det ikke holdt oppe lenger"*.

6.4 Mennesket som forvalteren

En fra grendegruppa, som selv bodde på et småbruk, kom med en påstand som går igjen i flere intervjuer. Han sa: *"Det er vi som forvalter jorda på best måte"*.

Kaltenborn og Bjerke (2002) har studert hvordan landskapspreferanser henger sammen med hvordan folk ser på menneskets plass i naturen mer generelt. De fant at folk med *økosentriske* verdiorienteringer setter villmarkslandskap høyest, mens folk med *antroposentriske* verdier rangerer gamle kulturlandskap øverst. Antroposentrisme betyr å sette menneskets behov i sentrum, mens økosentrisme betyr å tillegge naturen egenverdi (Benjaminsen 2002: 34). I spørreskjemaundersøkelser måles dette ved hjelp av en rekke spørsmål om hvordan folk ser på menneskets forhold til natur, dyr og planter. Det viser seg da at folks grunnleggende verdiorienteringer har betydning for hvilket landskap man foretrekker (Kaltenborn og Bjerke 2002). I følge Schultz og Zelezny (1999) fungerer slike grunnleggende verdimønstre som rettesnor for holdninger til naturen. Verdier og holdninger gir i sin tur føringer for atferd (Schultz og Zelezny 1999).

Vår studie kan bidra til å belyse hvorfor forskerne finner slike sammenhenger, men da gjennom å nyansere et begrep som antroposentrisme. Vi finner ikke at folk med et tradisjonelt landskapssyn er tilhengere av å utnytte naturen slik at menneskene vinner og naturen taper. Kulturlandskapet oppfattes som det beste for alle, også for skogen og viltet. Som sagt er det som tilsynelatende virker som et nytteorientert forhold til naturen, like mye et bytteforhold. Kulturlandskap forstått som et ideal, medfører at det ikke er meningsfullt å forstå menneskets posisjon i dette landskapsperspektivet som et uttrykk for antroposentrisme. Kulturlandskapet er et menneskelig landskap, men menneskets aktive forvaltning sørger for det biologiske mangfoldet også. Fordi det oppleves som et bytteforhold, har mennesket en rettmessig og naturlig plass i kulturlandskapet. Det kan hende at folk med en slik landskapsforståelse vil uttrykke sterke økosentriske verdiorienteringer i forhold det de oppfatter som urørt natur eller villmark. Slike verdiorienteringer bør derfor også undersøkes som kontekstavhengige uttrykk for folks stedlige forankring. Idealet om kulturlandskapet er et uttrykk for hvordan folk faktisk forholder seg til sine fysiske omgivelser. Menneskets behov dekkes ved å dekke jordas og skogens behov, ikke på bekostning av dette. For de som ser på landskapet på denne måten, betyr avvikling av *bruken* av landskapet ikke å gjeninnføre urørt natur eller villmark. Mennesket har drevet jordbruk og skogsdrift så lenge at "naturen" har blitt til et menneskelig landskap. Det var mange som

påpekte at urørt natur eller villmark, som en gang dekket hele kloden, er borte for lengst i Trysil og i resten av Norge. Det er ikke *det* som kommer tilbake når det gror igjen, men forfall og kaos.

Begrepet *forvaltning* har i forbindelse med brukslandskapet en praktisk betydning, som for eksempel det å drive et ryddig og riktig gårdsbruk. Derfor er forvaltning ikke å forstå som antroposentriske verdier satt ut i handling, men først og fremst som arbeid på gården eller i skogen. Å holde jorda – og skogen – i hevd oppleves og utøves som en forpliktelse. *"Det er et forvaltningsansvar vi har blitt tildelt"*. Benjaminsen og Svarstad (2008) skriver at bygdefolks ønske om aktiv forvaltning av naturressurser og biologisk mangfold ofte forstås som former for antroposentrisme. Men ønsket om eierskapet til forvaltningen av naturressurser bør heller forstås som uttrykk for en tradisjonell byggediskurs. Et viktig element i denne diskursen er hvordan bygdefolk oppfatter seg selv som maktesløse ovenfor endringer som tvinges på dem utenfra (Benjaminsen og Svarstad 2008). Den tradisjonelle diskursen omhandler lokalbefolkningens rett til å forvalte jorda på best mulig måte, basert på generasjoners innsikt og ansvarlige praksis. Det er viktig å poengtere at forvaltning bør sees på som et *praktisk ansvar*. Forvaltning av jorda forstått som praktisk arbeid i forbindelse med gårdsdrift, skogbruk og annen høsting, samt forpliktelse mellom generasjoner, er ikke nødvendigvis et uttrykk for en politisk strategi, men bør forstås som en tradisjonsbundet forpliktelse om å holde jorda og skogen i hevd og ikke la det dø ut og gro igjen.

6.5 Et befolket landskap

På liknende måte som når Macnaghten og Urry (1998) hevder at menneskeskapte ting (som jernbanen) kan sees på som naturlige, er det tydelig at bosetting i landskapet er en viktig del av idealet om brukslandskapet. Bosetting syns i landskapet både i form av hus, gårdsbruk og spor etter arbeid. En fra grendegruppa uttrykte hvordan avfolkning oppfattes som trist:

"Det vi ser i den vesle grenda vi bor i, er at den preges av fraflytting. Vi som har noen år på baken har opplevd grenda som veldig rik og med mye unger og med levende gårdsbruk. Fra vi var yngre til i dag har det blitt en stor andel eldre folk og det begynner å bli en del tomme hus. Det er en utvikling som vi syns er trist." (grendegruppa)

Som sitatet viser, setter fraflytting og en aldrende befolkning synlige spor i landskapet. Endringene i grenda medfører flere tomme hus, råtne skigarder og gjengrodd stier. For eksempel fortalte en gårdbruker om hvordan det stadig ble mindre lys å se i nabohusene ettersom årene gikk. Når folk forsvinner, trues kulturlandskapet. Avfolkning forringer således både lokalsamfunnet og landskapet, og medfører et landskap med et mindre menneskelig preg.

"Hvis en skal gå tur i skogen må en nærmest brøyte seg fram, for å si det sånn [...]. Jeg syns det er triveligere å gå i skogen på stier der for eksempel sauene har veier og der det er beitet. Jeg har gått i områder der jeg gikk mye før, altså man kjenner seg ikke i igjen lenger." (gårdbruker)

Et landskap uten noen til å drive jorda og skogen er et ugjestmildt landskap. Vier og bjørk gjør at folk ikke har noen plass lenger. *"En må nærmest brøyte seg fram"* (gårdbruker). Det er ikke villmark eller frodig natur som truer, men noe annet som er øde, ugjennomtrengelig og trist. En stor bekymring for mange, og særlig for gårdbrukerne, er hvordan fraflytting gir ringvirkninger. Når folk legger ned brukene sine, påvirker det ofte andre til å gjøre det samme. Gårdbrukerne pekte på sammenhengen mellom det de kalte *"avviklingsjordbruket"* – som skyldes landbruks- og miljøpolitikken – og avfolkning. En av dem sa: *"Det verste for oss er når det står tomme hus på skakke ute i skogen"*. At folk flytter og at gårder står tomme, gjør at det blir færre til å forvalte kulturlandskapet, og resultatet blir en ond sirkel og et gjengrodd landskap.

"Det der med kulturlandskapet [...] det har vel vi følt som har nedlagte gardsbruk og ikke driver gården lenger. Og vi har seter og seterbruk som ikke brukes mer. Hvis [stedsnavn] blir noen hus inne i skogen, da har det ikke den attraksjon det har i dag med fritt utsyn og åpent landskap. Da blir det bare noen få hus i skogen." (grendegruppa)

Med andre ord trues grenda av å forsvinne fordi den "slukes" av skogen. Den trues av å opphøre som grend eller sted. Gjengroing av kulturlandskapet er derfor en trussel mot hele lokalsamfunnets eksistens. Opplevelsen av at kulturlandskapet er truet gir et framtidssenario der bygder og grender blir liggende øde, med noen få bebodde hus igjen og ellers hus på skakke i den tette skogen.

"Falleferdig bygning" Foto: Monica Kilde © Trysil kommune

6.6 Rovdyras plass

Det var mange som fortalte om problemer med å ha ville dyr nær innpå seg. Flere gårdbrukere ga uttrykk for irritasjon over elg som forsyner seg av høy tiltenkt husdyr. Det ble også nevnt at elgen har det med å ødelegge gjerder som skal beskytte sau mot rovdyr.

Men ville dyr gir også mulighet til å høste fra naturen, det vil si at de er en matressurs. Selv om jakt har endret karakter slik at matauk ikke lenger er hovedfokus, ble spesielt elgen sett på som en viktig ressurs – både som mat og økonomisk. Grunneieres salg av jaktrettigheter ble beskrevet som en betydelig inntektskilde. *"Hvis vi tar dette med elg og skogbruksnæringen. En del skogeiere har jo større inntekter på jakt, enn dem har på skogsdriften"* (industriarbeider).

Johansson (2000) hevder i en historisk studie av svenske bygdesamfunn at bygd og skog noen steder kunne stå i et visst motsetningsforhold til hverandre. Skogen og bygda utgjorde før i tida to ulike taskescape, der bønder identifiserte seg med bygda og det strevsomme jordbruket, mens jegeren – som oftest selv var eiendomsløs – var sterkt knyttet til skogen. Jakt ble av bønder sett som en primitiv motsats til det strevsomme og ryddige gårdsarbeidet. Jakt for mat

eller som betalingsmiddel ble i all hovedsak utført av jegere som ikke var bønder (Johansson 2000). Vi vet ikke hvordan situasjonen var i Trysil i tidligere tider, men blant de bøndene vi snakket med var det mange som jaktet. Kanskje har dette alltid vært vanlig i Trysil der mange gårder er små slik at høsting av alle slags utmarksressurser har vært nødvendig. Uansett har jaktdeltakelsen sikkert økt etter krigen også blant bønder, slik den har gjort i andre befolkningsgrupper i takt med økende velstand og mer fritid.

Skogen ble dessuten tillagt stor verdi som utmarksbeite. Det er derfor vanskelig å skille mellom bygd og skog i Trysil. Skogen er like mye en del av kulturlandskapet som jorder og gårdsbruk. Jakt forstått både som høsting og forvaltning passer godt til idealet om brukslandskapet. Ville dyr oppfattes som noe som må forvaltes aktivt for å få til en best mulig balanse, både mellom viltarter og i forhold til skogbruk og beitedyr. Dette gjaldt ikke minst rovdyr. En fra grendegruppa sa:

"På den måten som tryslingen i snart tusen år har forvaltet rovdyr, så har tryslingen slaktet ned ulven helt, men latt dem andre være. Dem gamle bøndene fant den balansen som var nødvendig. Rovdyr ville fordele seg mye mer enn dem gjør i dag hvis dem hadde vært [jaktet på]."

Det var en utbredt oppfatning at rovdyra lærer å holde seg unna mennesker og husdyr, hvis de vet at folk er farlige. Ved ikke å forvalte rovdyra, risikerer en ikke bare at rovdyra blir for mange, men også at de blir uredde og nærgående. Forvaltning har også i denne sammenhengen et praktisk innhold: Å forvalte rovdyra betyr å jakte på dem. En gårdbruker sa det slik: *"Det å forvalte en stamme, er å ta ut dem verste."* Det var også flere som uttrykte ønske om å kunne forvalte rovviltbestanden selv. En fra grendegruppa fortalte at nitten bjørner var blitt skutt etter krigen inntil bjørnen ble fredet. Han sa at motivasjonen for å ta ut bjørn utelukkende har vært tap av husdyr eller nærgående oppførsel. Ønsket om selv å forvalte rovdyra, må sees som et uttrykk for den praktiske betydningen forvaltning har innenfor dette landskapssynet: Aktiv forvaltning, eller skjøtsel, er bedre for naturen og viltet enn naturvern som innebærer fravær av menneskelig virksomhet. *"Så lenge skogen blir drevet på vettug måte, tror jeg det er det beste naturvernet. Og ikke vernet med lover og slikt. Jeg tror at skogbrukeren verner skogen bedre"* (grendegruppa). Å forvalte rovdyr er med andre ord ensbetydende med praktisk forvaltning, altså nødvendige inngrep fra mennesker.

Sauen er det husdyret som ansees som den beste motkraft mot gjengroing. Kulturlandskapet er et landskap med beitedyr. Sauen er derfor viktig for å opprettholde det. Men flere gårdbrukere med sau fortalte om store tap både på innmarks- og utmarksbeite. Mange påpekte hvordan utmarka som ressurs forringes når ikke dyra kan sendes på beite lenger.

"[...] vi har ikke så mange fortrinn i Trysil, men det vi kunne ha hatt som fortrinn, er det store utmarksbeitet. Det er det ene fortrinnet vi har [for] klimaet er jo i mot oss. Men det er bittert at det eneste vi har som fortrinn, har blitt ødelagt på grunn av rovdyr." (gårdbruker)

For gårdbrukere betydde nedtrapping eller avvikling av beite i utmark ikke bare at kulturlandskapet gror igjen, men at verdien av utmarka gradvis forsvinner. Dette ble formidlet som ødeleggende, bittert og håpløst. Rovdyr ble satt i en direkte sammenheng med avvikling av beitebruk og husdyrhold generelt. Og det var ikke bare gårdbrukere med sau som fryktet å ha dyra på utmarksbeite uten oppsyn, det gjaldt også de som drev med storfe.

"Vi kan ikke ha dyra våre på utmark egentlig lenger. Jeg hadde jo mine kuer på utmark her, men de ble jo jaget hjem av bjørnen og jeg måtte nødslakte to av dem. Etter det sender jeg ikke dyra mine ut på beite lenger". (gårdbruker)

Mange påsto at den økte bestanden av rovdyr i området gjør det umulig å fortsette med husdyrhold. Sau på innmark vil medføre lavere slaktevekt og flere sykdommer. Dessuten ble det fortalt at innmarksbeite ikke nødvendigvis er rovdysikkert. Rovdyr ble sett på som en del av årsaken til avviklingsjordbruk og fraflytting, selv om de fleste påpekte at rovdyra ikke er eneste

årsak. Mange ga uttrykk for at det er en trend i samfunnet å nedprioritere primærnæringer og folk som bor på bygda. De få som fremdeles drev med sau, fortalte at de hadde problemer med å få neste generasjon til å ta over. Fremtiden for sauene ble beskrevet som usikker.

"Ja [rovdyr går ut over] hele sauene, resten som er igjen av sauer blir gjerdet inn. Og dem som ikke er med på gjerdeprosjektet, dem stiller seg spørsmålet om dem i det hele tatt får noen erstatning på rovdyr tap fordi dem fortsetter å sende dyra på skogen". (gårdbruker)

Gårdbrukere som ikke drev med sau, uttrykte bekymring for at avvikling av sauene vil medføre negative ringvirkninger for resten av landbruket. Blant de som sterkest identifiserte seg med brukslandskapet, ble lokalsamfunnet forstått som helt avhengig av primærnæringene. Uten landbruk vil det meste av Trysil stå igjen som et folketomt landskap av krattskog med noen få hus på skakke her og der. Derfor kan ikke rovdyr og folk leve sammen. Særlig ulven ble trukket fram som et rovdyr som tilhører villmarka eller områder uten bosetting, ikke den brukte utmarka i Trysil. *"Ulven kan være i Sibir, der det ikke er folk, folk og ulv hører ikke sammen"* (gårdbruker).

Når kulturlandskapet er et befolket landskap, er det ingen plass til farlige rovdyr. Ulven sees på som den verste. Grunnen til at den ble utryddet, sier mange, er nettopp at den er så farlig. Rovdyr ble også sett på som en trussel mot annen tradisjonell bruk av utmarka, som bærplukking. Det er ikke bare sauene som får lide, for rovdyr oppfattes også som en trussel mot folk. Selv om ikke alle mente at rovdyr er farlige for mennesker, sa de fleste at det vil være skummelt eller i det minste ubehagelig å møte på ulv eller bjørn. Og ubehagelige opplevelser er ikke det en søker i utmarka. *"Det er mange som sier det med bærplukkingen, selv om ikke [rovdyra] er noen reell trussel, men det har allerede ødelagt noe av livskvaliteten. Det spiller ingen rolle om [rovdyr] er farlige [hvis folk faktisk er redde]"* (gårdbruker). Det å gå i utmarka og føle frykt beskrives som en forringelse av livskvaliteten. Den harmonien som kulturlandskapet representerer er på ingen måte forenlig med uttryggighet.

Flere rovdyr i utmarka vil medføre at idealet om et befolket og harmonisk kulturlandskap trues. Dessuten var det typisk for de som identifiserte seg sterkt med brukslandskapet at de ikke så noen grunn til å ha ulv i Norge. En bonde påpekte at det er vanskelig å tjene penger på rovdyr, også i reiselivssammenheng, og at sikring av husdyr samt erstatninger gjør at rovdyr er en kostbar affære. Flere av industriarbeiderne var også opptatt av dette. De påpekte at rovdyr ikke vil være noe grunnlag for økt turisme. *"[Rovdyrturisme] er greit, men de [turistene] får du hit bare en gang, så det med rovdyr er ikke noe holdbart. Den dagen du har så mye [rovdyr] at man bare kan sette deg i bilen for å se dem, da går det ikke an å bo her"* (industriarbeider). Det var ingen tro på at rovdyr i utmarka gjør at den blir spennende villmark for turister.

Flere poengterte at turister som kommer til Trysil for det meste er opptatt av Trysilfjellet. En industriarbeider påpekte at turister ikke ser forskjell på Trysilfjellet og ordentlig natur, slik man har i resten av Trysil der landskapet er godt forvaltet gjennom generasjoner.

"At [...] rovdyr skal være for at folk i byer og tettsteder skal få komme seg ut i naturen og kanskje få se en ulv... Dem er ikke noe særlig mer ut i naturen enn at den kjører bil gjennom Elverum og Trysil, og syns dem har vært ute i skogen veldig lenge. Når dem kommer opp til disse boligblokkene i fjellet her, så er dem i verdens fineste natur". (industriarbeider)

Kulturlandskapet betraktes altså som et gjensidig bytteforhold mellom mennesker, dyr og planter. Å holde i hevd og kulturlandskap er to sider av samme sak. Når rovdyras inntog i utmarka gjør det umulig å sende dyra på beite, trues det gjensidige bytteforholdet. Resultatet er et ugjestmildt landskap som er utilgjengelig, også for turister. Når kulturlandskapet forsvinner, fører ikke det til en reintroduksjon av villmark, med forfall og kaos, og det vil heller ikke turistene ha.

7 Det autentiske landskapet

I Trysil finnes det flere fritidsboliger enn helårsboliger. De som eier hytter i Trysil har også et forhold til landskap, men grunnlaget for deres perspektiv på Trysil-landskapet er ikke det samme som hos fastboende. Vi har snakket med en gruppe hytteeiere som alle eier hytter uten innlagt strøm og vann. Slike hytter har ikke mange fellestrekk med de nyoppførte hyttene i Trysilfjellet, som det er mange flere av. Alle hytteeierne vi intervjuet, hadde hytter oppført på 70-tallet. De bodde forskjellige steder på Østlandet, men hadde relativt lik sosial bakgrunn, med høyere utdanning og for det meste bosatt i urbane områder.

Vi kan ikke vite sikkert om hytteeierne ved alpinanlegget skiller seg fra de vi har intervjuet, men de færreste av dem har samme langvarige tilknytningsforhold til Trysil, og det er sannsynlig at mange av dem har blitt tiltrukket først og fremst av alpinanlegget – selv om det sikkert er mange som ser mulighetene for et mangfoldig friluftsliv i Trysil. Vi valgte våre deltakere nettopp fordi de har et langvarig tilknytningsforhold og fordi det hyttelivet de representerer, sannsynliggjør at forholdet til naturen står sentralt.

Vår interesse for hva hytteeiere hadde å si ble også vekket av andre vi snakket med. Ofte snakket folk i andre grupper om hytteeiere og turister. For eksempel uttalte en gårdbruker seg kritisk om hytteeieres manglende forståelse for hva kulturlandskapet egentlig dreier seg om. Hun sa: *"Dette [kulturlandskapet] kan vanlige folk lite om fordi dem er irritert på sauemøkka som kommer helt inn på hyttene deres, som dem er på to-tre uker i året"*. En industriarbeider påpekte at turistene som ønsker å se rovdyr, ikke tør å gå skikkelig inn i skogen. Han sa: *"Det er fåtallet av dem som tør å gå utenfor oppmerkede stier, og dem skal helst gå ti i følge. Hvis dem først kommer utenfor veien er dem jo redd dette her [rovdyr]"*. Det tyder på at mange har synspunkter på hvordan turister og hyttefolk forholder seg til landskapet. Og at hyttefolka og turistenes syn ble oppfattet som annerledes enn lokalbefolkningens.

På den annen side er det viktig å peke på to ting: For det første er det mange eiere av fritidsbolig som tilbringer mye tid i fritidsboligen. Dette er en økende tendens, og det gjør at grensen mellom fastboende og eiere av fritidsbolig kan bli flytende. Flere og flere av de "tilreisende" deltar i lokale aktiviteter, og i kommuner med mange fritidsboliger kan dette være et tydelig innslag i lokalsamfunnet (Taugbøl et al. 2001, Hall og Müller 2002). For det andre er det også fastboende tryslinger som slutter seg til hovedtrekkene i det landskapssynet som hytteeierne er eksponenter for. Men hytteeierne målbar dette perspektivet på en særlig tydelig måte, og vi konsentrerer oss derfor om dem i dette kapitlet, nettopp fordi vi på den måten kan beskrive et idealtypisk landskapsperspektiv.

Hytteeierne vi snakket med, hadde jevnt over et gjennomtenkt forhold til egen hytte og landskapet rundt hytta. For eksempel uttalte en hytteeier at hun ønsket å ha en *grønn profil*, og mente at det var mer forenlig med en primitiv hytte. Samtlige ga uttrykk for et ønske om å gå på tur uten å treffe andre mennesker. I det hele tatt var ønsket om å komme vekk fra hverdagen, jobbstress og materialisme et gjennomgangstema blant hytteeierne. De oppsøkte omgivelser som utgjør en skarp kontrast til det de ellers opplevde, og som har kvaliteter som dagens samfunn ikke har. I dette bildet er *turen* helt sentral. Å gå på tur, helst så langt som mulig, er den viktigste måten å tilegne seg landskapet på. Turen er også en praksis i landskapet, selv om turen ikke kan omtales som et arbeid. Turen er knyttet til et ideal om *autentisk natur*. For å gi et innblikk i hvordan dette idealet uttrykkes, innleder vi med noen ord fra en av hytteeierne.

7.1 Turen som praksis i landskapet

"Selv om landskapet når man kommer oppover tregrensa, er forholdsvis ensartet innover, om man bare går finner man de mange små variasjonene. Og da oppdager en så mange nyanser allikevel for det som kan fortone seg som ensartet. Da finner man jo de små vannene innover

og de små bekkefarene. Og så er det jo årstiden man på en måte følger. Når høsten kommer er det jo klare fine dager. Jeg kommer rett fra Chamonix og har vært der en uke. Det er jo fascinerende med de store fjellene, men de har ikke viddene. Vi drar ofte ut. Vi drar hver dag på tur. Vi tar med kaffekjelen. Det er gjerne en tradisjon at vi er mellom fem og seks timer ute, og det gjerne sommer som vinter.” (hytteeier)

Turen er en egen måte å tilegne seg landskapet på som skiller seg fra bruken. Hytteeierne fortalte at de ønsket å gå på tur uten å støte på andre folk, og at hyttene er plassert slik at de ligger skjult for hverandre. Hytteeierne sa at opplevelsen av å være alene i området var viktig. Turene skal helst være lange og ha ekte naturopplevelser som formål. *”Jeg går langt for å finne bær, fordi jeg syns det er artig å finne steder der folk ikke har vært og plukket”*. Turen legges mot vidder, inn i skogen og opp på fjellet der det er langt mellom folk, og helst til områder som er fjernt fra bebyggelse. Det er ikke tilfeldigheter som gjør at turgåere oppsøker steder som er grisgrendte eller ubebodde. Ofte velger hytteeierne å bevege seg vekk fra folk, eller fra det som oppleves som en del av samfunnet. En av dem sa: *”Sosiale [nettverk] som betjener et vennskap er jo veldig flott, men faktisk en av de store kvalitetene [på hytta] er at man kan gå uten å møte noen.”*

Når man oppsøker det autentiske landskapet, er mennesket på besøk i naturen. Å besøke naturen er noe utenfor det hverdagslige, og naturen selv skal i størst mulig grad være urørt – ubesudlet – av mennesker. Besøket kan selvsagt i større eller mindre grad være noe ekstraordinært, men faller stort sett utenfor vanlige gjøremål. En hytteeier sa at å være på hytta oppleves som en kontrast til hverdagen. Hun sa: *”Jeg syns at det girer meg ned.”* Det er derfor en forskjell mellom det som utgjør de vanlige fysiske omgivelser for hytteeierne og de omgivelser hvor naturbesøket finner sted. Dette landskapsperspektivet er knyttet til et landskap som vanligvis ikke omslutter en.

Turen gjennomføres i all hovedsak for turens skyld. Som hytteeierne selv sa, er turen et mål i seg selv. Derfor er det viktig å forstå turen som noe mer enn rent teknisk å forflytte seg fra et sted til et annet. Som vi så i sitatet ovenfor, finner man de små variasjonene i landskapet ved bare å gå. Turen er derfor en egen måte å erkjenne landskapet på og en egen måte å gi landskapet meningsinnhold. Den er en måte å tilegne seg landskapet på.

Andre har studert turen som en viktig del av menneskers identitetskonstruksjon. For eksempel skriver Svarstad (2008) at turen kan tilskrives tre vesentlig dimensjoner: Turen har en helsemessig og avslappende funksjon. Turen fungerer også som en kritikk av vårt moderne, kravstore og materialistiske samfunn. Turen etablerer dessuten tilhørighet og opplevelse av kontinuitet. Det vil si at turen ofte frambringer bånd til tidligere historiske tider eller egen barndom (Svarstad 2008: 21).

Som tidligere nevnt, er landskap på en måte størknede spor etter hva som har foregått der før, og er kontinuerlig under bearbeidelse (Ingold 2000). Landskapsforståelse er grunnlagt i hverdagslig praksis. Taskscape gir landskapet mening for dem som har sitt hverdagslige virke i det (Ingold 2000). En streng forståelse av taskscape får begrepet til å virke lite relevant i forhold til hytteeierne eller i fritidssammenheng generelt. Begrepet kan synes å forutsette at man forholder seg til landskapet gjennom arbeid, eller i hvert fall ser det som en arena for arbeid – eget eller andres.

Men med moderne reisemønster og bosettingsmønster er det ingen selvfølge at folk bor og arbeider på samme sted, og enda mindre opplagt at deres forhold til landskapet er knyttet bare til stedet der de bor og arbeider. Hvis vi holder fast ved at praksis er grunnleggende for hvordan folk legger landskapet mening, kan ikke dette bare gjelde i tradisjonelle samfunn. I moderne samfunn, med daglig virke, hjem og fritid spredt over større geografiske områder, må vi forvente at folk kan inneha ulike og kanskje motsigelsesfylte forståelser av landskapet.

I vår tid, med mye fritid og stor mobilitet, er det ikke bare arbeid og hverdag som danner grunnlaget for hva vi oppfatter som selvfølgelig og som bidrar til å befeste et verdssystem som vi tar for gitt. Derfor er det heller ikke bare arbeid som så å si skaper landskapet for oss. Praksis tilknyttet landskap er sentralt også for landskapssynet til de som primært bruker naturen i fritida. I denne studien forstås derfor turen som en virksomhet som bidrar til å konstituere et landskapsperspektiv. På den måten gir turen som virksomhet landskapet meningsinnhold.

Det er rimelig å hevde at turen er et sosialt fenomen som har solid feste i norsk kultur (Svarstad 2008). Selv om fenomenet tilhører fritidssfæren framfor arbeidssfæren, og selv om ferie ikke tilhører i hverdagen, er det heller ikke noe ekstraordinært i vår tid. Urry (1995) er opptatt av hvordan fritid og ferietid er svært omfattende i den vestlige verden. Turisme er ikke kun privilegier for noen få, men vanlig i alle samfunnssjikt i vesten. Urry (1995: 141) skriver: "The modern subject is a subject on the move". Turisttilværelsen har blitt en del av det vanlige liv. I enda større grad har turen – som jo også kan foregå nesten når som helst og nær bostedet – blitt et vanlig kulturelt fenomen, selv om det ikke er arbeid.

Vi antar at det er et skille mellom det å være fysisk tilstede i landskapet og det å betrakte landskapet på avstand. Det vil ikke si at landskap ikke kan erfares gjennom bilruta eller tv-skjermen, men at graden av tilegnelse i så tilfelle er liten. Ingold (2000) skriver at taskscape – landskapet forstått i lys av menneskelig virksomhet – er grunnlagt på praktisk kunnskap om landskapet. Dette må i stor grad forstås som kroppsliggjort kunnskap – altså kunnskap som "ligger dypt i oss" og som vi ikke tenker så mye over. Det vil si at mønstre for tilegnelse, hvordan man erfarer landskapet gjennom praksis, legger føringer for hvordan man forstår landskap. Turen er en egen måte å være i landskapet på, en egen måte å se det på, og den gir dermed en særegen mening til landskapet den utøves i.

Turen legger bestemte føringer på hvordan man skal ferdes i landskapet. For eksempel kan det synes som om det er en sterk norm at turer bør medføre minst mulig påvirkning av det fysiske miljø. Derfor bør menneskelige etterlatenskaper unngås. Turen medfører ideelt sett få materielle tegn i landskapet, men "turlandskapet" er slett ikke uten fysiske spor. Turen som en etablert praksisform materialiserer seg også som varder, stier, skilt og skiløyper. Det er ikke urimelig å se på dette som "størknet turvirksomhet" som har mange paralleller til det "størknede arbeidet" som konstituerer brukslandskapet som landskapsperspektiv. Det er åpenbart for turgåeren hva slags landskap hun ferdes i, nemlig turlandskap. I en bok om kulturlandskapet i Trysil sier Holt (2006: 63): "Turisters markeringstrang fører til at nye varder og merkesteiner settes opp i hytt og vær. De er med på å forstyrre tolkningen av et tidlig kulturlandskap og gjøre det vanskelig å skille falske fra det historisk berettende". Med andre ord er turgåeres aktiviteter synlig for andre som etterpå oppsøker landskapet. Men de tolkes ikke likt av alle.

7.2 Refleksiv landskapsforståelse

Fordi det moderne menneske er et bereist menneske, og fordi moderne medier gjør vår mangfoldige verden mer synlig, oppstår en ny estetisk refleksivitet som et resultat av å ha erfart andre steder, andre landskap og andre naturer (Urry 1995). Å reise er ikke lenger en erfaring for de få, men har blitt en sentral del av det å leve i vår del av verden. Blant turgåere er estetisk refleksivitet tydelig. For eksempel sa en hytteeier:

"Jeg har hatt en dragning mot Trysil nettopp på grunn av skogen. I utgangspunktet er det nok andre fjell som er høyere (...), men allikevel har jeg oppdaget fjellene i Trysil. Det er det milde fjellet som Trysil er. Det er milde og runde fjell, og det er litt fascinerende særlig for de lange skiturene."

Et refleksivt forhold til landskapet kan synes å komplisere ideen om praksisens forrang i meningsproduksjonen. Refleksivitet kan forstås som at tenkning, og ikke turpraksis, produserer meningsinnhold i landskapet for turgåere. Som hytteeieren over forklarte, reflekteres det over

de estetiske dimensjoner ved landskapet. Det er også tydelig at landskapet sammenlignes med andre typer landskap, noe Urry (1995) påpeker er typisk for det å være turist. Det moderne mennesket har hatt omgang med flere landskap, som hytteeieren innledningsvis uttrykte: *"Jeg kommer rett fra Chamonix og har vært der en uke, og det er jo fascinerende med de store fjellene, men de har ikke viddene."* Et relevant spørsmål er hvor stor betydning refleksivitet egentlig har for hvordan mening om landskapet skapes og gjenskapes. Krogh (2007) påpeker at selv om enkeltmennesket løsrives fra den tidligere stedlig forankring, er moderne mennesker også forankret til steder med kroppen som handlende subjekt. Forankring i moderne samfunn bærer preg av å ikke være entydig monolokalt (bare ett sted), men vil i varierende grad være preget av mobilitet og refleksivitet (Krogh 1995). Krogh skriver: "Selv om den moderne flerlokalteten ikke tilsvarer en total løsrivelse fra tid og rom i Giddens' forstand, mister det enkelte stedet sin plass som menneskets selvfolgelige forankring" (Krogh 1995: 18). Krogh påpeker at nettopp hyttefenomenet kan sees som et svar på behovet for stedlig forankring, men en forankring som nå er et resultat av et aktivt valg (Krogh 1995: 19). Det kan derfor hevdes at våre hytteeiere nettopp har forankret seg i landskapet, og kjenner det gjennom den praksis de utøver i det. Men de har valgt sitt landskap og sin forankring selv, som en kontrast til det livet de ellers lever.

7.3 Natur og samfunn

Når hytteeierne er på tur, betrakter og fortolker de landskapet ut fra et syn på samfunn og natur som atskilt. Turen innebærer for hytteeierne å forlate samfunnet for å tre inn i naturen eller villmarka. En hytteeier beskrev hvordan det er å være på hytta:

"Når vi kommer opp dit, så faller vi inn i en rytme som er veldig god, og som er den samme fra gang til gang. Vann skal hentes og ved skal bæres. Parafinlampene skal ordens og det er... Så går man på tur, også kan man sitte og lese, så det har noe med... Det har en ro, ja, og en rytme som jeg synes egentlig er veldig fin. Nettopp det at vi ikke har elektrisk lys [gjør at vi må] følge med den rytmen som ligger i døgnet, så vi får med oss skumringen. Vi får med oss mørket."

Å være på hytta ga en opplevelse av å være i naturen. Naturen oppsøkes ved å forlate samfunnet. Naturen er det opprinnelige og utenfor menneskelig kontroll. At naturen er utenfor menneskelig kontroll gir ro og gode følelser. Utøvelsen og retningen ved turen, å bevege seg fra det bebygde og befolkete til det øde og folketomme, medfører bestemte forestillinger om landskapet. Opplevelsen av å forlate det moderne samfunn og tre inn i naturen er knyttet til forestillinger om hva som er naturlig og hva som er kunstig. Ofte forstås det kunstige som det samfunnsskapt eller menneskeskapt. For eksempel uttalte en hytteeier skepsis ovenfor Trysilfjellet alpinanlegg.

"Jeg har tenkt på det med Trysilfjellet og den kontrasten det er til det området [i forhold til området der hytta hans ligger], de menneskene og de opprinnelige tryslingene. Jeg fikk en bok av [personnavn] om Trysil og om tradisjonen i skogbruken og om sliterne opp gjennom tiden. Så innvaderes bygda av store firehjulstrekkere og store hytter. Jeg har en følelse av det ikke er riktig."

Det kan virke som om det å bygge ut fjellet forstås som en tilsmussing av naturen. Den bearbejdede natur er ikke riktig natur lenger, og det oppleves som galt. Ved å gå langt bort fra folk og menneskelige inngrep gir turen landskapet en mer naturlig karakter. En hytteeier sa:

"Jeg synes at noe av kvaliteten er at du kan gå ut uten å møte folk, en ting er å ha sånne sosiale ringer som betjener et vennskap. Det er jo veldig flott, men faktisk er en av de store kvalitetene at man kan gå uten å møte noen, i motsetning til i Oslomarka der man alltid møter folk når man går."

Som vi har sett, oppleves det å ha hytte ved alpinanlegget i Trysilfjellet som en kontrast til eget hytteområde. Skillet mellom natur og samfunn som markeres blant annet gjennom turen, blir en slags målestokk for andre områder. Turen er den riktigste og mest aktverdige måten å drive friluftsliv på – den riktigste måten å omgås naturen på. Svarstad (2008) påpeker hvordan tur-gåere uttrykker skepsis overfor mer kommersielle eller mekaniserte former for friluftsliv. Hun viser at det finnes en enkel friluftslivsdiskurs i Norge som fremhever måteholden bruk av natu-ren som et riktig alternativ til og eneste vei ut fra den økologiske krisen vårt moderne samfunn befinner seg i (Svarstad 2008: 18).

Et godt eksempel på hvordan skille mellom natur og samfunn fungerer som en slags kulturell distinksjon eller grensedragning (se Bourdieu 1984), er hvordan hytteeierne omtalte hytteom-rådene i Trysilfjellet.

"Jeg har litt inntrykk av at det er flere enn meg som tar med sine hyttegjester når det er dårlig vær og kjører en tur og kanskje tar en tur innom slalåmbakken og kjører rundt og ler av alle disse fine hyttene der og alt dette fiksfakseriet og jeg opplever at: Nei, det vil ikke vi ha. Det skal ikke være det samme som det vi har hjemme, føles det."

Det er den primitive tilværelsen i mest mulig urørt natur som er den rette måten å drive friluftsliv på. Slalåmbakken ble lite verdsatt av våre hytteeiere. Moderne aktivitetsformer som krever mye tilrettelegging og utbygging, som hytter med "ski-in" og "ski-out", appellerer ikke. En hytte-eier uttrykker dette tydelig: *"Jeg jobber et sted der andre har hytter med dobbelt garasje med carport. Så jeg ler litt inne i meg."*

På en akse mellom samfunn og natur, er turen mer høyverdig jo lenger vekk fra samfunnet den befinner seg, det vil si hvor få tekniske remedier man har behov for, hvor langt man kan gå, osv. For eksempel er det riktig å ta beina fatt, mens snøscooter eller firehjulstrekkere slett ikke er bra. Man har rett og slett ikke vært på tur i marka hvis man har brukt for mye tekniske hjelpemidler. Moderne former for friluftsliv og hytter med komfort er ikke det samme som å gå inn i *den autentiske naturen* og oppleve den.

7.4 Autentisk natur

Turen gir moralske føringer for hvordan man skal omgås landskapet, og dermed også moralske holdninger ovenfor naturen. Proctor (1998) skriver at landskap alltid er moralsk. Beskrivelser av landskap har alltid en normativ karakter. "Like biophysical landscapes, which are shaped by and respond to tremendous geological, climatic and other forces, moral landscapes are results of (and a particular moment in) a process of creating and interpreting meaning" (Proctor 1998: 194). Det autentiske landskapsidealet tilsier at landskapet bør vernes mot moderne installasjoner og at det ikke bør formes av mennesker. *"Så innvanderes bygda av store firehjulstrekkere og store hytter. Jeg har en følelse av det ikke er riktig"*. Det landskapet som skal vernes, er det opprinnelig eller det autentiske. Turen er koblet til et landskapsbilde som klart peker i en slik retning. Dette bildet kan, i likhet med *brukslandskapet*, betraktes som et ideal. Atskillelsen av natur og samfunn henger sammen med et ideal om den autentiske og rene natur. Hytteeierne søker ekte naturopplevelser. *"Når vi kommer opp dit så faller vi inn i en rytme som er veldig god. Og som er den samme fra gang til gang"*.

Opplevelsen av autentisk natur gir en følelse av å være i pakt med naturen og naturens krav, som døgnets rytme. For hytteeierne betyr det at idealet om autentisk natur og ekte opplevelse er to sider av samme sak.

"Naturperle i Østre Trysil" Foto: Roar Vingelsgaard ©Trysil kommune

Som ideal uttrykker autentisk natur hva landskapet bør romme. Et autentisk landskap er et landskap som er lite påvirket av mennesket, men det har likevel rom for visse former for menneskelig bruk, i Trysil for eksempel reindrift:

H1: *Det [reintrekket] er fra Femunden. Det ble stengt det, vet du. Grunneierne satte en stopp for reintrekket som gikk sørover fra Femunden og ned til Trysil. Derfor har vi ikke sett det de siste årene. Det var en stor diskusjon...*

H2: *Er det derfor...*

H1: *Ja. Så de trekker ikke lenger ned der.*

H2: *Det er synd*

Intervjuer: *Så dere synes det var fint?*

H3: *Ja for det var veldig flott*

H2: *Ja det var flott... Nydelig*

H1: *Det er synd for det var veldig flott.*

H3: *Jeg husker at vi var på tur og så et enslig reinsdyr som fulgte etter oss. Det var veldig flott*

Hos hytteeieren rommer idealet om autentisk natur ideer om det opprinnelige dyre- og planteliv, samtidig som det innlemmer ideer om det opprinnelige menneskeliv. Tradisjonelle måter å bruke naturen på oppfattes som ekte. Det kan virke som uttalelsen om opphøret av reinbeite handler om en form for modernisering som ikke er ønsket. Det er flere uttalelser blant hytteeierne som tyder på dette. Flere fortalte at de savnet husdyr på beite i området og stilte seg kritisk til at moderne produksjonsformer har satt en stopp for beitevirksomheten.

Det kan se ut som om aksene mellom det naturlige og det kunstige faller parallelt med aksene mellom det tradisjonelle og det moderne, men bildet er litt mer komplisert enn dette. I utgangspunktet vil enhver ny form for teknisk installasjon forstås av hytteeierne som skadelig for den autentiske naturen. Eldre bebyggelse, setrer, beitende dyr og andre spor av mennesker ble innlemmet som en del av den autentiske natur, så fremt det kunne betraktes som *autentisk*.

H2: *Før var det geiter og kuer, men nå er det sauer.*

H1: *Men det er da geiter der? De trekker i hvert fall innover på fjellet.*

H2: *Ikke hos oss. Vi må gå til dem. Jeg må ha med meg barnebarna og gå i tre kvarter for å komme meg til geitene.*

Det er tydelig at beitende husdyr ga landskapet verdi, og fremsto som noe hytteeierne ønsket å ha i landskapet. Og som H2 her uttrykte, tar hun gjerne med seg barnebarna og går i tre kvarter for å se dem. Blant hytteeierne ble tradisjonelt husdyrshold tillagt nostalgisk verdi. Og geiter oppfattes som mer opprinnelige enn sauer, noe som for så vidt avspeiler faktiske endringer i driftsform de siste 30-40 år. Svarstad (2008) forklarer at turen ofte gir en følelse av tilhørighet til tidligere generasjoners liv. Mange av Svarstads informanter uttalte for eksempel at de tenkte over hvordan folk levde før i de områdene der de gikk på tur (Svarstad 2008: 21).

Det er imidlertid ikke enhver form for tradisjonell bruk av landskapet som er i fokus for hytteeiernes nostalgi. Visse former for tradisjonell bruk så ut til å bryte med eller true bildet av den autentiske natur.

"Jeg greide å skremme bort en hare faktisk. I høstjakta var det en som hadde plassert seg på post midt i veien og satt seg på en klappstol. Så hørte jeg losen gå og så kommer haren rett mot meg og jeg gjør tjoog haren skvetter opp i lia der. Han på klappstolen var ikke særlig blid, men jeg syns jo det er helt tullete å drive jakt i et hytteområde. Å sette seg på klappstol rett ved bilen og la losen gå." (hytteeier)

Observasjoner tilpasses derfor innenfor skillet mellom det moderne og det tradisjonelle eller det nostalgiske og det vulgære. Dette kompliserer bildet av den autentiske natur fordi det ikke er et klart mønster for hva som sees i et nostalgisk lys og det som faller i smak eller oppfattes som vulgært.

Det som tillegges nostalgisk verdi kan sies å falle inn under forestilling om en *opprinnelig måte å leve på*, som man antar at ikke bryter med autentisk natur. Visse måter å være i og å bruke naturen på betraktes som mer ekte og derfor mer i pakt med naturen enn moderne bruksmåter. Harejakta i klappstol faller utenfor bildet av den autentiske og sees ikke på som en tradisjonell eller høyverdig jaktform.³

Som Svarstad (2008) viser, kan turpraksisen delvis sees på som en kritikk av det samfunnet vi lever i. Derfor innebærer turen kulturelle føringer for hva man kan og ikke kan gjøre i autentisk natur. Vi skal nå se på hvordan dette idealet medfører bestemte forståelser av ville dyrs plass i naturbildet, men først må mennesket plasseres i den autentiske natur. Mennesket har nemlig ikke en selvsagt plass i dette landskapsidealet.

7.5 Menneskets plass

Hytteeierne som identifiserte seg med den autentiske naturen ga uttrykk for et tydelig naturvernengasjement. For eksempel sa en av dem: *"Det andre er at i den tiden vi lever i når det gjelder det forbruket vi har, hvis vi i tillegg skal ha en hytte som skal forbruke mye så syns jeg det blir galt"*. Det ble sagt at ingen ønsket å legge inn strøm, men flere snakket varmt om solcellepanelet som holdt liv i PC-en. Hytteeierne ønsket minst mulig inngrep i naturen. Dette kom til uttrykk også gjennom å argumentere for måteholden framferd i landskapet. Turen er således en måte å markere den mer generelle verdien *måtehold* ved å tilstrebe en mest mulig enkel og skånsom tilstedeværelse i naturen. Som vi så innledningsvis: *"... vi drar nok ofte ut. Vi drar på tur hver dag. Og vi tar med kaffekjelen"*. At kaffekjelen ble tatt med understrekes. Det kan virke som det er viktig å uttrykke minimalisme og et begrenset behov for hjelpemidler. Naturen er nok i seg selv. Hytteeierne går ikke på tur for å gjøre noe annet. Formålet var bare å tilegne

³ Sett fra en annen synsvinkel kan harejakta trygt betegnes som en tradisjonell jaktform i Trysil.

seg den autentiske natur ved å forlate samfunnet. "[...] kvaliteten er at du kan gå ut uten å møte folk [...]"

Det er rimelig å hevde at mennesket har en begrenset plass i det autentiske landskapet. Men ingen sa at naturen skal stenges av for menneskene. Mennesket *har* plass i autentisk natur, men bare gjennom en riktig tilegnelsesform.

"Det er jo mange naturopplevelser en kan få uten å jakte. Jeg tenker på alle de reinsdyrflokkene vi har sett som det har vært lite av i det siste, men de første ti årene, men det å komme inn på en stor reinflokk. Det at det plutselig dukker opp en hare. Jeg har sett storugle. Haukugle har jeg også sett. Jeg trodde nesten ikke de fantes syd for Finnmark. Så var det plutselig en haukugle oppe i et tre. Det er masse sånn som er fantastisk, og det ville jeg ikke sett hvis jeg hadde bodd i et mer urbant hytteområde og det gir meg store opplevelser." (hytteeier)

Det er altså gjennom et primitivt opphold i naturen en får tilgang til autentisk natur. Som sitatet over viser, ville det ikke gi samme naturopplevelse å holde til i et mer moderne hytteområde. Dessuten ble det sagt at dyrelivet kan oppleves uten å jakte. Å ferdes i naturen med borse ble av noen beskrevet i ganske negative vendinger:

"Jeg har fått en svigersønn som har vokst opp hos faren der de har jaktet en del, så han har fått løyve til å skyte, ikke i [stednavn] men i [stednavn]. Men en rype på terrassen er jo helt forferdelig. En død rype på terrassen og jeg som ikke klarer å... Men vi vil helst bare se på dem, komme over disse små nøstene som løper rundt, men sånn er vi forskjellige." (hytteeier)

Dyrene i det autentiske landskapsidealet bør være i fred. Selv om idealet rommer tradisjonelle måter å bruke naturen som tillegges en nostalgisk verdi, kan jakt bare passe inn hvis jakta tydelig er en del av en tradisjonell – autentisk – livsform. En fortalte:

"Jeg ser tryslingene som går på jakt. Og jeg ser stor forskjell på når tryslingen går på jakt og de såkalt moderne jegerne. Det kan jeg se på hvordan de går kledd og hvordan de ter seg. Jeg kan ha en slags sans for de tryslingene som har dette som en slags arv i fra sin far, sin bestefar og onkler og har på en måte vokst inn i det, framfor de som har fattet en slags interesse for det i voksen alder og som ikke har noe forhold til det eller kjennskap til jakta og til naturen." (hytteeier)

Tryslinger som kommer fra jaktfamilier og har arvet jaktinteressen fra sin far og bestefar, ble altså sett på som mer autentiske enn moderne jegere som har fattet interesse for jakt som en hvilken som helst fritidsaktivitet. Hytteeieren sier videre:

"Jeg bor jo i et distrikt hvor elgen gjør stor skade på skogen. Jeg ser jo at det bør være en slags regulering ved at man tar ut noen dyr for å bevare skogen. Jeg ser jo en slags fornuft i det. Jeg må si at det er ingen ting mer som ergrer meg når de har felt en ulv og de står karslig og åpner munnen på den. Det ergrer meg veldig, jeg blir lei meg egentlig når jeg ser det."

Jakta kan med andre ord også tåles hvis formålet er å verne skogen mot skader. Andre gode formål kan tenkes, som regulering av viltbestander som er for store slik at dyra sulter. Men mennesket må alltid trå varsomt i den autentiske natur, og det er ikke akseptabelt at mennesker utnytter sin overlegenhet til å drepe dyr for moro skyld og til og med skryter av det etterpå.

Det positive synet som hytteeierne uttrykte ovenfor tradisjonell utmarksnæring – for eksempel i form av utmarksbeite og reindrift – kan også forstås som tilknytning til tidligere tider. Vi fikk høre at det å ha hytte i Trysil for noen handler om å huske sin egen barndom: *"Jeg kommer inn i en ro, inn i en opplevelse av kontinuitet. Jeg får kontakt med min barndom på en helt annen måten enn jeg ville ha gjort hvis alt hadde vært mekanisert og modernisert"*. Svarstad (2008) påpeker også hvordan turen og det enkle friluftslivet etablerer tilhørighet og opplevelse av kon-

tinuitet. Hun skriver at turen ofte frambringer en følelse av kontakt med egen barndom (Svarstad 2008: 21).

Menneskets har derfor en plass innenfor dette landskapsidealet, så fremt dets virksomhet ikke krenker ideer om det naturlige og det opprinnelige. Tradisjonelt husdyrhold som innebærer ("naturlig") utmarksbeite betraktes som en berikelse. En hytteeier fortalte med entusiasme hvordan en ku hadde kalvet på beite i nærheten av hytta. Ideen om det naturlige og gode husdyrhold gir et innblikk i hvordan naturlighet, autentisk natur og nostalgi blandes sammen slik at andre viktige verdier ikke utfordres. Et eksempel på dette er forholdet mellom beitende husdyr og rovdyr. Til tross for at gleden over det naturlige husdyrholdet vitnet om dyrevernengasjement hos hytteeierne, vurderte de ikke forholdet mellom husdyr og rovdyr ut fra samme verdier.

"På en eller annen måte må man finne en løsning på hvordan disse rovdirene og sauene kan leve side om side. Jeg tror ikke dette er for at jeg skal [oppleve] spenning [ved å ha rovdyr], men jeg syns at disse [rov]dyrene har rett til å leve helt uavhengig av hva vi måtte mene. De har et liv de også må få lov til å leve. Jeg tror at mye av vår forvaltning er rettet ut fra [hva som] gagnar oss. Vi ser dette ut fra våre interesser, og ser helt bort i fra deres egenverdi, et liv å leve. Og hvilken rett har vi til å utrydde en art. [...] Jeg mener at vi må kunne finne en slags balanse her som gjør, at vi kan ha rovdyr her og vi kan ha de som ønsker å drive med sau." (hytteeier)

Når forestillinger om det autentiske, det naturlig og det nostalgiske blandes sammen, forhandles det ikke om dyrevern. Hytteeierne snakket rett og slett ikke om det. Det er mulig det ikke passer inn i idealet om den autentiske natur at husdyr skades og drepes av rovdyr. En annen mer plausibel måte å forstå dette på er at viktige verdier tilpasses det overordnede idealet. *"Jeg innbiller meg at det er mulig å oppføre seg sånn i naturen at ikke noen blir utsatt for skade når man ser slike [rov]dyr"* (hytteeier).

På den ene siden finnes det forestillinger om at mennesket i tidligere tider klarte å tilpasse seg naturens ville dyr. For eksempel ble det snakket om hvordan bønder i andre land vet å gjete dyrene sine. Flere hevdet at den moderne formen for husdyrhold som norske bønder drive med har forlatt det tradisjonelle – som innebar gjeting, blant annet – med den konsekvens at dyra nå er utsatt for rovdyr.

Men generelt ser det ut som det helt opprinnelige, det naturlige, har forrang også foran det tradisjonelle husdyrholdet hos hytteeierne. I den avsluttende delen av dette kapittelet skal de ville dyrenes plass i det autentiske landskapet utdypes.

7.6 Rovdyras plass

En rimelig forståelse av hytteeiernes landskapsperspektiv er at ville dyr, også rovdyr, har en sentral plass i det autentiske landskapet. Hytteeierne ga uttrykk for at menneskesamfunnet må tilpasse seg det naturlige og opprinnelige dyrelivet. Dette forsto de som menneskets oppgave og ansvar.

"Jeg syns det er et godt poeng egentlig, nettopp (...) at man kan regulere vår atferd i forhold til [ville] dyrene som er der. (...) For når det er et [rov]dyr i området, som kan skade bikkja, må vi kunne regulere litt av vårt liv etter det dyrelivet som det er." (hytteeier)

Hytteeierne påpekte altså at det er folks eget ansvar å passe på dyr man bringer med seg ut i naturen, for eksempel bikkja. Det samme gjelder husdyr som man slipper på beite. I det autentiske landskapet har ville dyr en naturlig og rettmessig plass som mennesket må respektere. Det virker som om ville dyr har stor betydning for selve forestillingen om opprinnelig natur. Og

like mye som den opprinnelige natur var forut for menneskesamfunnet, var rovdyrene også her før oss. Hytteeierne ga uttrykk for at rovdyr i landskapet øker dets verdi. En av dem sa:

"Jeg syns jo at tanken på det eksotiske... tanken på å ha [rovdyr] i miljøet rundt seg når vi er der oppe, det er ikke så farlig om jeg ikke ser dem, men å vite om dem gir en kvalitet. Jeg hadde jo små barn for mange år siden, og vi gikk jo sånne kveldsturer med søpla, og da snakket vi om [at] bjørnen har ikke gått og lagt seg ennå. Og den følelsen... liksom den følelsen at vi er ute i vill natur og at nå kan vi støte på et dyr. Og spenningen knyttet til det er en kvalitet som de husker."

De ville dyrene var betydningsfulle for hytteeiernes landskapsopplevelse. Det kan tyde på at ville dyr er markører for hva slags landskap det dreier seg om. Rovdyra synes spesielt å bidra til å karakterisere landskapet som autentisk, det vil altså si lite påvirket av mennesker. O'Rourke (2000) hevder at enkelte karismatiske dyr, som rovdyr kan sies å være, gir landskapet merkelappen "vilt". *"Jeg hadde følt at området hadde vært mindre attraktivt hvis vi ikke hadde hatt noen [rovdyr] der"*. Rovdyras betydningsfulle plass, og menneskets ansvar for å tilpasse seg naturen og dyrelivet, er i tråd med vår forståelse av turen som en særegen praksis i landskapet. Gjennom turen markeres en asketisk relasjon til landskapet, et mennesketomt landskap som er rikt på dyreliv og som kan forstås som ekte natur. Rovdyr gir som andre ville dyr spennende opplevelser hvis man får se dem. Hytteeierne ga uttrykk for at det likevel ikke er nødvendig å få se rovdyra selv. Bare vissheten om at rovdyr finnes i landskapet, gjør landskapet vilt og naturlig. For eksempel uttrykte en hytteeier frykt for å møte rovdyr på nært hold: *"Jeg er nok litt dobbel. Jeg vil gjerne ha dem der, men jeg vil slippe å se dem. Jeg er nok litt redd. Men jeg vil gjerne vite at de er der."* Hytteeierne fortalte også at det er svært uvanlig å få se rovdyr. Det er for eksempel helt unikt å ha møtt et av de fire store rovdyrene. Men spor kan man se av og til og det er også en stor opplevelse. En hytteeier fortalte:

«Jeg tror det å komme dit opp og kanskje se spor etter sjeldne dyr, det er jo i seg selv... det er nesten sånn at du ikke tør å fortelle det, for da sier de at det kan umulig være tilfelle. For vi så spor etter en bjørn faktisk rundt hytta vår. Og det er nesten så vi ikke turte å fortelle det til noen, fordi da bare ler de av deg."

Spor etter rovdyr og vissheten om at rovdyr er i området, beriker landskapet for hytteeierne. Det autentiske landskapet, som utgjør en kontrast til det moderne samfunnet med alle dets negative trekk, har overlevd menneskets destruktive trang til økonomisk utnyttelse og den skadelige tilbøyeligheten til å forme alt i sitt bilde.

Det asketiske idealet i turen betyr at det er tillatt å se, men nesten ikke røre. Den autentiske naturen skal ikke forstyrres. Å møte rovdyr forstyrrer på ingen måte formålet med eller gjennomføring av turen. Møte med rovdyr føyer seg inn som en del av opplevelsen av autentisk natur og gir naturen mer karakter av å være opprinnelig og ekte. Derfor er rovdyra viktige i det autentiske landskapet.

«Jeg nevnte for deg at jeg har sett ulv før. Det var på [stedsnavn]. Så kom det en ulv opp nede i fra, ved et vann der vi badet med ungene. Så kom den og stilte seg opp. Jeg hadde ikke registrert det, men vi hadde en hund med. Plutselig spratt hunden opp og ble stående, så kikket jeg og da stod det en ulv ca 60 meter vekk. Den stod med veldig flott silhuett og det var så fint. Den stod en liten stund før den spratt vekk, der den kom fra. Det var veldig flott og ungene så den og var veldig oppspilte. Ja, det var et veldig flott syn." (hytteeier)

8 Det dynamiske landskapet

Det siste idealtypiske landskapsperspektivet vi beskriver, har vi kalt *det dynamiske landskapet*. Dette perspektivet framtrådte tydeligst blant jegere, og er slik det kom til uttrykk i våre intervjuer, knyttet til jakta som måte å tilegne seg naturen på. I Trysil er det svært mange aktive jegere, og jakta representerer en sterk tradisjon som betyr mye også for folk som ikke jakter (Holt 2006; Galaasen 1997). Av en befolkning på ca 6800 er omlag 1300 medlemmer av jakt- og fiskeforeninger tilsluttet Trysil fellesforening for jakt og fiske. Mange grunneiere jakter også selv. Det er vanskelig å avgrense jegerne som sosial gruppe, for eksempel i forhold til gårdbrukerne som utgjorde kjernen blant dem som hadde brukslandskapet som ideal. Det er heller ikke viktig, ettersom det ikke finnes skarpe grenser mellom de ulike landskapssyn. Vi minner om at vi beskriver landskapsperspektiver som *idealtyper*, og at poenget er å identifisere ulike *tyngdepunkt* i folks måte å forholde seg til landskapet på. Vi snakker derfor også – som tidligere forklart – om ulike tilegnelsesformer, altså måter å fortolke landskapet på gjennom praksis.

Det landskapsblikket som skal beskrives her, bygger særlig på to gruppeintervjuer med jegere som ikke selv var grunneiere, og som var valgt ut nettopp fordi de var jegere. Det fantes imidlertid også jegere blant industriarbeiderne, skoleelever, lærere, bønder og hundekjørere, og mange av disse ga uttrykk for en lignende forståelse av landskapet. Betegnelsen "dynamisk" har vi valgt fordi dette landskapsperspektivet er sentrert rundt menneskets aktive deltakelse i samspillet i naturen, men på en måte som oppfattes å være på naturens premisser. Det dynamiske landskapet skal ikke underlegges menneskene. Jegerne opptrer der som "topppredatorer" og setter på den måten spor etter seg, men i prinsippet ikke på annen måte enn andre predatorer gjør. Også de menneskelige jegerne må tilpasse seg naturen, og respondere dynamisk på det som skjer der. Det er nødvendig for vellykket jakt, men også fordi denne opplevelsen av å være en *deltaker* i naturen er et sentralt aspekt ved dette landskapsperspektivet.

I dette kapittelet tar vi for oss jakt som en bestemt praksisform, som i likhet med de to andre vi har beskrevet medfører bestemte forståelser av landskapet. Jakt behandles i grove trekk som én type aktivitet eller praksis. Jakt kan imidlertid foregå på svært forskjellige måter. Å omtale jakta som noe enhetlig medfører at vi ser bort fra forskjeller, men det gir muligheten til å snakke om fellestrekk ved jakt og de fellestrekk ved forståelse av landskapet som jakta frembringer. Når jakt omtales som noe samlende og helhetlig, er det fordi jakta utgjør en praksisform som skiller seg fra *turen* og *bruken* som møte med naturen.

8.1 Jakt som praksis i landskapet

I jakta står handlingen eller praksisen, selve utøvelsen av jakt, i sentrum for landskapsopplevelsen. I forrige kapittel ble det belyst hvordan turen, slik den utøves av hytteeierne, ikke kan omtales uten å understreke landskapets sterke tilstedeværelse. Turen som praksisform bygger opp under et refleksivt – betraktende – forhold til landskapet. Turen kan derfor ikke skilles fra landskapsforståelsen. Det samme gjelder jakta, der både ville dyr og jegerens eget aktive nærvær i landskapet er helt avgjørende. En skog uten elg er ikke særlig interessant for elgjegere under selve jaktutøvelsen. Det er dyrene som danner fundamentet i landskapsopplevelsen. For eksempel sa en jeger og industriarbeider: "*Vi skjøt tusen elger i Trysil kommune. Vi syns det er helt topp vi som er jegere, for da har vi mye elg å jakte på, [og det gir] mange jaktoplevelser*".

De fleste jegere understreker at naturopplevelsen er en helt sentral del av jakta, og det sies ofte at det å være ute i skogen er viktigere enn å skyte dyr, eller til og med viktigere enn spenningselementet i jakta. Dette kan ikke trekkes i tvil, men vi finner det likevel rimelig å hevde at den fysiske interaksjonen med viltet gjennom at det forfølges og kanskje drepes, gjør at disse landskapsopplevelsene ikke får samme karakter av *betraktning* som opplevelsen av det autentiske landskapet gjennom turen som praksisform. Ingold (2000) skriver at selv om landskapet erkjennes visuelt, er det ikke et *panorama* jegeren betrakter. Landskapet er en prosess jegeren

deltar i (Ingold 2000: 199). Og det er jakta, forfølgelsen av ville dyr, som utgjør denne prosessen. Brottveit omtaler det slik (1999: 60): *"Jakta er [...] også noe mer enn en vanlig skogstur, på den måten at man er nødt til å skjerpe sansene og være i beredskap ovenfor viltet som man aldri vet når dukker opp. Naturopplevelsen blir også mer intens når man går slik."*

Jakta medfører et annerledes blikk på landskapet enn turpraksis. Blikket er rettet mot utførelsen av jakta og dyret det jaktes på. Opplevelser er knyttet til de ferdigheter og handlinger som jakta inneholder. Kayser Nielsen (2000: 64) beskriver jakt som formaliserte serier av handlinger i omgivelser som på mange slags vis påvirker de som er involvert: "They [people involved] take part in the hunting, they help to shape it by virtue of the actions that they perform in the situation, but at the same time they are themselves coloured by the hunt in its essence. No one comes away from a hunt unmoved or innocent. One has, in a literal sense as well, dirt on one's fingers, soil under one's nails, and perhaps even blood on one's hands."

I motsetning til å sende dyr på beite og å holde jord og skog i hevd, vil jakta i likhet med turen tilsynelatende føre til liten materiell påvirkning av landskapet. Tegn i landskapet etter jakt, fangst og møter med rovdyr, preger allikevel utmarka blant annet ved navngiving av gamle ferdselsårer og stier. Galaasen (1997: 9) gir et eksempel på hvordan gamle jaktminner preger Trysil: "Ola Storbrenna i Søre Trysil skjøt en bjørn oppi Storbrennseterdalen, og bar den hel ned til Svartvona ved Store Grøna! Stien heter den dag i dag Bjørnveien."

Dyrelivet påvirkes også fysisk av jakta. Som industriarbeideren ovenfor fortalte – "vi skjøt tusen elger i Trysil kommune" – har jakt en betydelig effekt på bestanden av ville dyr. I tillegg til den direkte effekt på dyrene i landskapet, er landskapet overstrødd med koier, poster, jakttårn og rasteplasser som materialiserte avtrykk fra jaktas utøvelse (Holt 2006; Galaasen 1997). Dessuten forteller jegerne at det er vanlig "å hjelpe" viltet. En jeger sa:

"[Hvis det er noen] som har forvaltet dyr og fisk opp gjennom tiden, så er det jo jegere og fiskere. Det er [jegerne og fiskere] som har setter ut fiske i fisketomme vann. Det er [jegerne] som har driver med rådyrforing. [...]. Det er [jegerne] som [jobber] for å få opp viltet."

I tillegg er det en gjengs oppfatning at jakta påvirker atferden til ville dyr, og særlig rovdyr. I følge jegerne vil jakt på rovdyr skremme dyra til å holde seg unna folk. En jeger uttaler: *"Hvis man holder rovdyr ved jakt vil de sky mennesker og [hus]dyr(...) Det er eldgammel kunnskap, det."*

I skogbygdene rundt forrige århundreskifte forklarer Johansson (2000) at jaktas formål var å lete opp ville dyr, for så å bringe dem hjem. Hun påpeker at jakt ga skogens ressurser verdi gjennom arbeidet som jakta innebar. Ville dyr hadde verdi som jaktutbytte, som kjøtt (Johansson 2000). I moderne former for jakt er nok synet på jaktutbytte et annet. Ramslien (2006) påpeker for eksempel at formålet med harejakta ofte ikke er å skyte haren, men å samarbeide med bikkja og høre den arbeide. I harejakta er det ansett som umoralsk å skyte for mange harer i løpet av jaktseasonen. Man skal jakte for jaktas skyld, ikke for jaktutbyttet (Ramslien 2006).

Jakt består i å forholde seg aktivt til ville dyr. "I de klassiske jakthistoriene er det alltid selve jaktutførelsen i skogen som står i fokus, med skytteren og viltet i brennpunktet" (Brottveit 1999: 60). Marvin (2005) påpeker også at ulike framgangsmåter for å jage frem byttedyret er sentralt ved jakt i vestlige samfunn. Å drepe dyret er ikke nødvendigvis viktig, eller for den saks skyld ønskelig. Hvis formålet med jakta bare var å drepe dyr, ville jakt foregått på en annen måte enn de typer jakt som drives i vestlige samfunn i dag, som er lite effektive på grunn av mange restriksjoner som skyldes at kjøttutbyttet nettopp *ikke* er hovedmålet (Marvin 2005).

Selv om opplevelsen av naturen og dyrelivet står sentralt, påpeker Agedal (1999) at høstingsmotivet fremdeles står sterkt i norsk jaktkultur. Ren troféjakt er ikke særlig anerkjent i den norske konteksten (Agedal 1999: 32). I våre jegergrupper ble det ofte understreket at viltkjøtt er en viktig ressurs, selv om kjøttet ikke er viktigste grunn til å jakte. Ikke bare er viltkjøtt godt

og viktig i lokale mattradisjoner, det er også en plikt vi mennesker har å høste av naturens overskudd.

Å jakte kan dessuten oppleves som en tilbakevending til noe opprinnelig (Aagedal 1999: 28). Ingold (2000) hevder at gjennom å være i landskapet blir jegeren minnet om livet og jakta til tidligere generasjoner, som gjennom sin praksis i skogen har lagt igjen noe av seg selv i landskapet. Flere jegere ga uttrykk for at jakta er forankret i tidligere tiders jakt. For eksempel sa en jeger: *"Allerede fra istiden så var det jo veldig viktig å drive predatorkontroll"*. Når de enkelte jakthandlinger forstås i et mønster av egne, andres og tidligere generasjoners praksis, gir jegerne uttrykk for at de selv ser på jakta som en måte å tilegne seg landskapet på som har røtter langt tilbake i tid (faktisk helt fra istiden). Jakta kan sånn sett gi følelsen av autenticitet og kontakt med urmenneskets livsform (Aagedal 1999).

8.2 Jakt som kulturarv og tilhørighet

Jegerne opplevde selv at de bar på en bestemt kulturarv som de delte med andre jegere. De beskrev en jaktkultur som handler både om forankring i tradisjonsarv og i lokalsamfunnet. At disse dimensjonene er tett sammenved er tydelig, og vissheten om det er viktig for jegere i Trysil. Flere jegere fortalte at jakt og fiske er en viktig grunn til å bo i Trysil, og alltid har vært det. *"Det er derfor vi bor her egentlig, for å ha muligheten til å jakte og fiske"*. For å forstå jakta som måte å tilegne seg landskapet på, er det viktig å påpeke at jaktas forankring i landskapet ikke kan skilles fra den lokale jaktkulturens forankring i Trysils historie og i dagens lokalsamfunn. Tilhørighet til jaktkulturen oppleves som samhörighet i et fellesskap (Myrstad 1999: 179). Galaasen (1997: 9) påstår at tryslingene er oppvokst i en kultur preget av jakt, fiske og fri natur. Han skriver: *"Ser vi på alle de "fine" skogstier og slepeveier som gikk i alle retninger fram til siste krig, med blant annet klopper over bløte myrer, så ligger det også i disse minnesmerkene et historisk perspektiv og et vitnesbyrd om hvordan folk har levd før oss"*.

Blant jegerne finnes klare oppfatninger om arven jakta hviler på. Det så vi i sitatet der en jeger sa at kunnskapen om at *"rovdyr som blir jaktet på skyr mennesker"* er *"eldgammel"*. Når det snakkes om jakt, uttrykkes ofte forestillinger om jaktas opphav, for eksempel om menneskets kamp mot naturen. Moderne jaktkultur i Trysil kan sies å være bygget opp på forståelsen av tryslingen til all tid har drevet jakt.

8.3 Begrunnelser for jakt

Selv om jakta kan knyttes til et idealtypisk landskapsperspektiv og tydelig forankres i historie, tradisjoner og lokalsamfunn, gis jakta også begrunnelser ut over dette. Når det snakkes om jakt, snakkes det ofte om å forvalte ville dyr. I intervjuene snakket mange om hvor viktig jakta er for å forvalte naturressursene. Omtalen av jakt får da en rasjonell språkdrakt. For eksempel snakkes det om beskatning av rovdyr, uttak av problemindivider eller et overskudd av elger som skal høstes hvert år.

Hvordan det argumenteres for jakt varierer en del, også i våre jegergrupper. Selv om de fleste sa at jakta er spennende, mente mange samtidig at det ikke først og fremst handler om egeninteresse. Jegerne gav uttrykk for at egne spenningsopplevelser er underordnet jaktas betydning og hensikt som forvaltning av viltressursene. Det kan virke som om den moderne jaktdiskursen er preget av et behov for å rasjonalisere og legitimere jakt i en tid da kjøttdisken på Rimi alltid er full.

"Det er klart at jegere er en liten del av befolkningen. Dem er jo i ferd med å miste mer og mer ansikt som jegere, for det er jo en stor tyngde av befolkningen syns jakt er helt horribelt." (jeger)

Det er tydelig at denne jegeren er bekymret for at jaktas status er truet.

Også i en av bøkene til jegerprøven argumenteres det for at jakt er nødvendig forvaltning av viltbestandene (Reimers 1999). I vårt intervjumateriale er det mye som tyder på at spennings-elementet i jakta underkommuniseres til fordel for forvaltning av naturressurser. I et intervju kom dette tydelig fram.

Intervjuer: *Hvis det åpnes for sånn bjørnejakt som i Sverige, ville dere vært interessert i det?*

J1: *Ja, det ville vi.*

J2: *Men først og fremst for å ta ut skadedyra.*

J3: *Det har jo blitt mye mer bjørn i de seneste årene, så vi burde kanskje begynne å ta ut noen mer. Vi tar jo ikke ut noen egentlig. Vi må jo få ta ut [bjørnen] sjøl. Gammel blir den jo og. Hvis han tåler det. Det er jo derfor vi jakter elg også. Hvis vi sluttet med elgjakt i Trysil, så blir det jo katastrofe. Både med skog og biler og sånt.*

Jegerne sa de ville være interessert i å delta på bjørnejakt, men forvaltningen av bjørnebestanden ble gitt forrang foran egeninteressen. I intervjuer med andre grupper som ikke interesserte seg for jakt, ble sjelden jakt begrunnet som forvaltning. Her snakket en heller om jegeres personlige interesse for jakt, og omtalte jakt som en "hobby".

Jakta har forandret seg fra å handle om matauk og overlevelse, til å ha et mer sammensatt meningsinnhold. For eksempel sa en jeger: *"Kjøttet kan man kjøpe billigere i Sverige egentlig, så det er jo spenninga [det handler om]."* Det kan virke som forestillingen om de livsbetingelser som preget folk som drev med jakt før, medfører at jakta nå må rettferdiggjøres, siden den ikke lenger handler om overlevelse og knapt nok om matauk. Flere jegere hevdet at det ville være en katastrofe for skogen hvis elgjakta forsvant, fordi skogskadene da ville øke dramatisk. Jakta må med andre ord begrunnes som nødvendig og rasjonell både for natur (skogen) og samfunn (skogbruket).

Samtidig var det tydelig at selve deltakelsen i jakta ikke trenger begrunnelse. En jeger svarte på spørsmål om det ikke er andre grunner til å jakte enn forvaltning av viltbestanden: *"Det er klart at det er det. Det er jo for å jakte. Vi sulter jo ikke hjel uten jakta."* En rimelig forståelse av dette er at spenning og opplevelse ligger implisitt i forståelsen av jakt, men ikke inngår i legitimeringen av virksomheten.

"Det er jo spennende, men det er klart at vi vil jo [felle gaupa] her. For da sparer vi kanskje noen ti – tjue rådyr. Sånn tenker alle. Alle vil at gaupa skal komme til sin grend [under jakta], selv om gaupa har mye større territorium, for da [får man tatt akkurat] den gaupa [som er] innom grenda og napper rådyr hele året." (jeger)

Når det ble snakket om jakta som spennende, la jegerne vekt på spenningens subjektive karakter. Som jegeren over sa er det *"jo spennende, men..."*, det egentlige formålet med gaupejakta er rettet mot forvaltning, som i dette tilfellet betyr å spare mange rådyr. At jakt er spennende, uttryktes nærmest som et biprodukt av å drive med jakt og en del av ens egen opplevelse. Spenning og moro så ikke ut til å fungere som tungtveiende argumenter for å jakte. Jakta bare er spennende, mens argumentene for jakt presenteres som rasjonelle.

Jakt henger jo i utgangspunktet sammen med mat. Kayser Nielsen (2000: 72) påpeker at hva det jaktes på ofte handler om hva som ansees å være spiselig eller tabu å spise i en bestemt kultur. Det kan derfor være at rovdyrjakt har et spesielt behov for rasjonalisering som forvaltning, fordi rovdyr vanligvis ikke spises.⁴ Agedal legger vekt på at det er en norm blant norske jegere å høste av naturen (Agedal 1999). Mange jegere hevdet at å jakte rovvilt som gaupe, er en forpliktelse når man jakter rådyr og andre ville dyr som er gaupas naturlige byttedyr. I

⁴ Bjørnekjøtt kan spises. I Sverige spises en god del av kjøttet fra bjørnene som skytes under den årlige jakta.

denne typen argumentasjon har ofte ordet beskatning en sentral plass, slik at det rasjonelle aspektet understrekes tydelig.

"Jeg synes det egentlig er en plikt når en er både rådyrjeger og harejeger at en også har [en] plikt som jeger å beskatte rovdycet på samme måte for å opprettholde balansen i naturen." (jeger)

Rovdyrjakt ble beskrevet som plikt for å opprettholde balansen i naturen. Gaupejakta er en jakt som ganske mange er med på i Trysil. Jakta drives for det meste av to jaktlag med ca 50 (mer eller mindre aktive) medlemmer i hvert lag. Men under jakta er det oftest bare lov til å felle én gaupe. Flere omtaler denne jakta som en konkurranse. *"Det er som å vinne i lotto fordi det bare er ei gaupe"* (jeger). Selv om de fleste sa de var med på gaupejakta for å forvalte gaupebestanden, var de opptatt av at lokale jegere (altså de selv) bør ha ansvaret for å felle gaupe.

Ved et tilfelle uttrykte en jeger skepsis ovenfor gaupejakta slik den drives i dag. Han syntes at all rovviltjakt burde organiseres med noen få spesialiserte jegere som har avtale med myndighetene. Han var sterkt imot at rovdycrjakt skal utøves av lokale jegere, fordi jakta da får karakter av å være spenningsjakt. Han sa: *"Jeg er (...) mot at man jakter slik man gjorde i [Stedsnavn]. Jeg mener det er riktig å ta bort de dyra man må, at man ikke kaller det jakt, men et uttak."* Uttalelsen hans kan tyde på at gaupejakta fordi det er jakt, er problematisk fordi det kan oppleves som å være mer enn et rasjonelt forvaltningsmessig uttak. Hva som er jakt og hvordan jakt bør utføres, er det svært ulike meninger om (Agedal 1999: 22). Det er helt tydelig at jakt også blant jegere ble forstått som mer enn rasjonelle uttak av dyr. Kanskje var det vanskelig å snakke om å føle lyst ved å felle et rovdycr. Når jakt forstås som et mønster av sosial praksis der jakthandlingene står i sentrum, handler det sjelden om forvaltning for den enkelte jeger eller for jaktlaget. Forvaltning som begrunnelse for jakt, har diskursiv karakter – det er en måte å snakke om jakta på som setter den i en bestemt meningssammenheng. I dette tilfellet en menings-sammenheng som bygger opp under at jakta – ikke minst rovdycrjakt – er et rasjonelt forvaltningstiltak som gagnar både naturen og samfunnet. Vi kan minne om at i forbindelse med idealet om brukslandskapet betydde "forvaltning" av rovdycr å ta ut skadedycra. Av den grunn er forvaltningsjakt, særlig i forbindelse med skader på husdyr, også en måte å opprettholde kulturlandskapet på. *"Å ta ut verstinga"*, som en gårdbruker sa, er for å verne verdier i bygd og skog. Således er det grunn til å anta at forvaltningsargumentet også trekker på argumenter rettet mot bevaring av tradisjoner og kulturlandskap. For eksempel forteller Johansson (2000) at ved forrige århundreskiftet samarbeidet bønder og lokale jegere om å fjerne rovdycra som både var en trussel for livet i bygda og i skogen (Johansson 2000). Blant jegerne var det tydelig at argumentet om forvaltningsjakt ble brukt som et forsvar for egen og andres jaktaktivitet. Mange så på forvaltningsjakt som virkemiddel for å holde utmarka i hevd, og vi ser her at det er tydelige koblinger til brukslandskapet.

Jakt som spenningsaktivitet derimot, skaper et annet bilde av landskapet enn idealet om brukslandskapet. I den neste delen skal vi snakke om dette bildet av landskapet som vi har valgt å kalle det dynamiske landskapet.

8.4 Det dynamiske landskapet

Naturen og dyrelivet fremstår som svært viktig for jegerne. For eksempel sa en industriarbeider som jakter at *"det er ikke mange som er noe mer glad i naturen og dyrelivet, enn vi som er mye uten i naturen og vi som jakter mye"*. Mange påpekte at jakta er en grunn til bo i kommunen. *"Når man har friluftsliv og jakt og fiske som hovedinteresse, så går det kanskje ikke an å bo noe mer midt i eldoradoet egentlig"* (jeger). Jegerne ga uttrykk for et syn på det å jakte og drive friluftsliv som noe man har rett til. En industriarbeider hadde i den forbindelse følgende å si om vernet av et større område i Fulufjellet på svensk side⁵:

⁵ Fulufjellet er nasjonalpark med strenge vernebestemmelser på svensk side og det planlegges vern av

"På svenskesiden har dem [vernet et område], og da får dem ikke lov til å gjøre noen ting i den indre sonen, og det blir jo helt feil, for man kan jo ta vare på naturen selv om du [jakter i] den.[...]. Og dette her vil jo ødelegge for all befolkningen i dalstrøket der. Og man blir egentlig utestengt da. Da tar man fra dem livsgrunnlaget sitt og fritidsgrunnlaget sitt". (industriarbeider)

Begrensinger av jakt oppleves som utestenging. En rimelig forståelse av jegerens landskaps-ideal er at det omfatter ideer om en tilgjengelig og fri natur. Denne friheten synes å ligge i å bo så nære naturen som de gjør, eller *"midt i eldoradoet"*. Å ikke kunne ferdes fritt og å utøve friluftsliv, vil ta bort mye av verdien ved å leve tett inn på skogen, som de sa. Det vil medføre en avstengt natur. *"Og da skal det jo vernes alt som er da. Det blir feil ovenfor mange som ikke får benytte [naturen]"* (industriarbeider). Når jakt her forstås som tilegnelse av landskapet, betyr det å gjøre det til sitt. Det kan være at elementer som stenger for eller begrenser jakta, som for eksempel vern av områder eller arter, forstås av jegere som frarøving av et symbolsk eierskap til den frie natur.

Fri natur ser ut til å være svært sentralt i idealet om det dynamiske landskapet. Aktiv tilstedeværelse er nødvendig for i det hele tatt å oppleve landskapet, og jegeren som naturlig del av samspillet i naturen er sentral i dette perspektivet. Når selve jaktopplevelsen har så stor verdi for jegerne, vil innskrenkning av jaktmulighetene derfor bidra til utestenging av naturen også.

Fri natur er også knyttet til et annet aspekt ved idealet om et dynamisk landskap, nemlig ideen om *utemmet* natur. Det handler også om hvordan jakta skal oppleves. I følge Agedal (1999) er det en sterk norm i norsk jakttradisjon at all jakt skal foregå i *"vill"* natur (Agedal 1999: 23). En hundekjører og jeger sa:

"Du lærer [aldri] så mye som når du [jager] og skyter et dyr av en art. Man lærer mye om arten og atferdsmønsteret og alt dette her. Det å klare å overliste dyret på, skal vi si på dyrets hjemmehane. Det er det som er rett."

I det dynamiske landskapet utøves jakta på dyrenes *"hjemmehane"*. Det er rimelig å forstå *dyrets hjemmehane* som noe mer enn fysiske naturområder. *Hjemmehane* forstås her som måten møtet mellom jeger og vilt arter seg på. Gjennom jaktutførelsen møter jegeren det ville, jegeren og byttet er begge deler av naturens store spill. Jegeren er en predator. *Dyrets hjemmehane* forstås derfor som en opplevelse. Sånn sett oppleves naturen som vill, eller utemmet, gjennom jakta. Som Brottveit (1999) påpeker, er det møtet mellom skytter og viltet som er brennpunktet. Når jegeren skjerper sanser og er i beredskap, går jegeren inn i vill natur. Som vi så i sitatet ovenfor, handler jakta om *"å overliste dyret"*. Det er gjennom *"å overliste dyret"*, på dyrets hjemmehane, at tilegnelsen av utemmet natur finner sted. I møtet mellom jeger og byttet er tilegnelsen av utemmet natur komplett, ved at jegeren selv tar skrittet inn naturen, som en predator som opptrer på naturens premisser.

Jegerne vi snakket med var opptatt av å ta vare på naturen de ville dyrene lever i. For eksempel var flere jegere opprørt over planene om å stenge av et stort område med rovdysikre elektriske gjerder for å beskytte sau. Gjerdet ble kritisert for å ødelegge villmarka, både for ville dyr og mennesker. *"Det er ikke så mye bra natur her i landet at dem bør ødelegge det vesle som er"*, påpekte en jeger. Andre støttet opp under dette. En industriarbeider framholdt at naturen også bør vernes mot skader fra skogbruket. Han sa:

"Og [man kan jo] kanskje begrense uttaket av skog i leveområder for fugl, spennende fuglearter og kanskje for skogsfugl. Dem raserer jo dette her. Jeg syns [skogbruket] skal tenke mye mer på [leveområder for ville dyr]."

Det er på dette punktet idealet om tilgjengelighet og forestillingen om utemmet natur griper i hverandre. Å rasere naturområder går på bekostning av muligheten for tilegnelsen av vill natur.

tilgrensende områder i Trysil kommune.

Jegerne var for vern av skog og natur mot større inngrep som stenger for jakta. Rovdyrgjerdet var som sagt i fokus:

"Ikke nok med det at det [rovdyr]gjerdet der irriterer meg noe så forferdelig, bare for å ha sagt det da. Det er det eneste villmarksområdet vi hadde igjen her da. Nå har den faen meg rasert det og. Nå har dem gravd veier over hele det fine området [...]. Det er jo totalt ødelagt". (jeger)

Som jegeren sa, ødelegger slike inngrep naturen, i dette tilfelle det eneste villmarksområdet som var igjen. Jegeren sa videre at gjerdet *"er en felle for dyr, hunder og vilt"*. Naturengasjementet til jegeren kan forstås som uttrykk for dyreetiske verdier eller miljøengasjement, men må samtidig sees i forhold til jakta. Rovdyrgjerdet, sa jegeren videre, *"tar fra jegeren interessen, som jo er ødelagt for øvrig [i det området]"*. Dette bekrefter hvordan jakt og naturlig leveområder for viltet er knyttet sammen. Området blir utilgjengelig både for ville dyr og for jegere, og det viser hvor meningsløst gjerdet er. Både jegeren og viltet har en selvfølgelig plass i det dynamiske landskapet, og skal ikke stenges ute.

8.5 Menneskets plass

Opplevelsen av utemmet og fri natur er avhengig av at naturen er tilgjengelig. Idealet om tilgjengelig natur er nært knyttet til forståelsen av jakt som en *rettighet*. En industriarbeider uttrykte skepsis overfor rovviltpolitikken, og sa at med *"flere flokker med ulv her i Trysil, så vil det gå merkbart inn på våre kvoter og våre rettigheter"*. Formelt er selvsagt jaktrett knyttet til grunneierretten⁶, men her er det snakk om en moralsk, sedvanebasert rett som jegerne mener de har til å drive jakt og fiske i sitt nærområde.

Agedal (1999: 33) skriver at i forhold til hvem som skal ha tilgang på jakt i Norge, kan det skilles mellom tre forskjellige "jaktideologier". Det Agedal kaller *bygdefolks førsterettsideologi*, kommer til uttrykk blant våre jegere. Jakta anses å tilhøre lokalbefolkningen. Uttalelser om at lokale jegere bør få ta ut rovdyra selv peker også i den retningen. Mellom denne ideologien og det to andre ideologiene, som Agedal kaller *sosialdemokratisk rettsideologi* og *kommersialiseringsideologi*, er det spenninger (Agedal 1999: 33). Jakt, fangst og fiske oppfattes som en svært viktig del av Trysils kulturarv (Galaasen 1997). Forestillingen om retten til å jakte må derfor forstås som et uttrykk for både sedvanerett og jakttradisjon i Trysil. Idealet om tilgjengelig, forstått som en rettighet, kan derfor sies å være en kjerneverdi knyttet til menneskets plass i det dynamiske landskapet.

Forestillingene om jakta inneholder også forståelsen av mennesket som naturlig jeger. Forestillingen om den naturlige jeger er nært knyttet til ideene om utemmet natur der jegeren har sin naturlige plass som andre predatorer. For eksempel var det flere som sa at å jakte er så viktig at de bare *må* ut.

"Jakta er en merkelig ting, man kan bli lei uten å lykkes, men så går det bare noen dager, så kjenner man suget av å skulle ut i skogen. Det er noe ved det å sitte dypt [inne] i skogen. Noen ganger kan du oppnå en vanvittig stemning av å nesten lykkes, men andre ganger er det bare som å være ute i skogen." (jeger)

Andre fortalte at jakt lå til slekta deres. Det omtales som om jakta ligger i blodet. I nordiske land har det tradisjonelt eksistert en rekke fortellinger om personer som er rammet av jaktfeber: "Jägare betraktadas som en särskild sorts människor som hade jakten "i blodet" eller var "skötok" (skjuttokiga). Man sa att jägarblodet gick i arv i vissa släkter och visade sig som redan från

⁶ Grunneieres enerett til jakt og fangst gjelder innenfor de rammer viltforvaltningen setter om jaktbare arter og jakttider. Jaktrett er en rett tilknyttet eiendom (Viltloven kapittel VII). Jegere uten grunneierrettighet kan leie jaktrett av grunneiere. For å jakte må det dessuten avlegges obligatorisk jegerprøve samt betales jegeravgift (Reimers 1999).

"barndomen utpråglad lust". Jägerens "instinkter" som ärvades i vissa familjer, ansågs kunna tävla med instinktene hos djuren." (Johansson 2000: 44)

I folkelige fortellinger om jegere som har blitt "fanget" av jakten, fremstilles de ofte som helter (Kayser Nielsen 2000). Mange jegere snakker om en oppvekst med jakt og jakt som en del av familietradisjon. "*Det er jo forskjellig verdier i jakta, en del jegere kjøper seg jakt bare for å jakte. Andre har det mer med morsmelka*" (jeger).

Ideer om nedarvet jakt tyder på at jegerne forstår jakt som naturlig. Jegerne ga også uttrykk for at forholdet mellom jegere og ville dyr er et naturlig forhold. De hevdet å ha et mer naturlig forhold til ville dyr enn det andre grupper i samfunnet har. For eksempel påpekte en jeger at folk i byer har et misforstått forhold til dyr, siden de "*tror at kotelettene kommer gående inn på tallerkenen fra maskina*". Jegere har på sin side innsikt i naturens gang. De fortalte at det er naturlig at dyr dreper byttedyr for å overleve. Forholdet mellom kjøtt og drap er noe jegeren forholder seg til på en naturlig måte. Jegerne vet hvor kotelettene kommer fra. De menneskelige jegerne har således en likeså naturlig plass i det dynamiske landskapet som andre rovdyr. Det at man *jakter matnyttig vilt* forstås som et selvfølgelig forhold. Det naturlige og selvfølgelig forholdet mellom jeger og byttedyr ble formidlet som en arv fra den gangen man levde på naturens nåde. Galaasen (1997) skriver at den første bosetningen i Trysil besto av jegere og fangstmenn: "Når en tenker på hvordan levevilkårene må ha vært langt tilbake i tiden, er det ikke rart at det ble fostret mange storjegere og storfiskere i bygda vår!" (Galaasen 1997). En jeger uttalte skepsis overfor radiomerking av ville dyr, en metode som er vanlig i viltforskningen. "*Det munner ut i å leke med levende individer. Det er jo dyreplageri. Det hadde vært mye bedre å drive med jakt*". Jakt er forstått som en mer etisk høyverdig måte å forholde seg til ville dyr på.

Også forholdet mellom viltbestander og jakt ble omtalt som noe som var underlagt naturlige svingninger, som alt annet i naturen. En jeger sa at bestanden av en art vil styre jaktomfanget: "*Se bare på den rådyrbestanden som var på 90- tallet, da var det helt eksplosjon, da jaktet alle rådyr, men nå er det omtrent ikke rådyr, da er det ingen som jakter*". Mange framholdt at Trysil aldri har hatt så stor elgbestand som nå. Jegerne har derfor vist at deres rettmessige og naturlige plass ikke skader bestandene av jaktbart vilt. En jeger sa det slik: "*Jegere er ikke interessert i å ha i hjel alt som [rører seg]. For da har dem ikke noe å jakte på*". Jakt er på den måten selvkorrigerende, og føyer seg inn i samspillet i naturen. Selvsagt er det ingen som er interessert i tømme det dynamiske landskap for ville dyr.

Jakt handler om å forholde seg aktivt til ville dyr. Et passivt forhold til dyr er ikke forenlig med å tilegne seg det dynamiske landskapet. Dyrene må letes fram, spores, felles eller fanges for at jegeren skal kunne gå inn i landskapet og gjøre det til sitt. Idealet om *autentisk* natur, som vi så i forrige kapittel, berikes av *tilfeldige* dyreobservasjoner. For jegere er tilfeldige dyreobservasjoner det samme som et distansert forhold til ville dyr. Med en slik måte å forholde seg til dyr på vil landskapet framstå som avstengt og tomt.

Forståelsen av menneskets plass i det dynamiske landskapet som *rettmessig* og som *naturlig* tyder på at jegere oppfatter jakta både som en del av samfunnet og av den ville naturen på samme tid. Her er vi også ved et annet kjernepunkt: Menneskets rolle som forvalter av viltet gjør at det er betydelig overlapp mellom den landskapsforståelsen vi beskriver her og den vi ga betegnelsen "brukslandskapet". Derfor har naturens "villhet" også klare begrensinger. Jegeren opplever seg rett nok som en deltaker i naturen sammen med viltet, som en del av samspillet der og som en som må opptre på naturens og viltets premisser. På denne måten er jegerens natur vill, og fylt av ville dyr som menneskene ikke kontrollerer. Men den er også i ytterste konsekvens under kontroll av mennesket som forvalter, og jegerne i Trysil har stor forståelse for at landskapet også er et brukslandskap. Derfor snakker de om sitt landskap både som villmark og utmark, avhengig av hvilket aspekt de legger vekt på. Som vi skal se under omtalen av rovdyras plass, er det en betydelig ambivalens tilstede i forhold til å betrakte naturen i Trysil som villmark.

8.6 Rovdyras plass

Jegerne hadde ulike oppfatninger om rovdyras plass. De rene jegergruppene og industriarbeidergruppa var nokså samstemte i sin skepsis til ulven. Andre rovdyr, derimot hadde de ikke like store problemer med. *"Men både bjørn og gaupe...[...] dem går ikke inn i våres næringer og interesse til de grader som ulven gjør"* (industriarbeider). En jeger fortalte: *"Ulven har vi vært skånet for i Trysil. Det er jo absolutt det rovdyret som er minst egnet for oss som driver med jakt og jakthunder"*.

Blant hundekjørere og skoleelever var synet på rovdyr annerledes, også hos mange som selv jaktet. Der dominerte et positivt syn på alle de fire store rovdyra, selv om det også var meningsforskjeller i disse gruppene.

De aller fleste jegere vi snakket med, sa de kunne tenke seg å være med på rovdyrjakt. Derimot var de uenige om hvordan jakten burde gjennomføres og om bestandene av de fire store rovdyrene er store nok til å tåle jakt ennå. Det er interessant at blant de jegerne som var tydeligst mot ulv, ble bestandskontroll trukket fram som motiv for mulig deltagelse i framtidig ulvejakt. De så altså ulvejakta som en plikt for å holde ulvebestanden i sjakk. Jegere som var mindre skeptiske til ulv, for eksempel jaktinteresserte hundekjørere og skoleelever, kunne også tenke seg rovdyrjakt om bestandene kunne tåle det, men da ble spenningsmomentet trukket fram.

Det alle jegerne var enige om, til tross for ulike standpunkt til norsk rovviltpolitikk, var at ingen ønsker å utrydde noen art fra naturen. Det gjaldt også ulven. Men det var også bred enighet om at det ikke bør bli for mange rovdyr, og mange mente at det allerede er situasjonen. Jakt ble framholdt som løsningen på for store rovdyrbestander i området, enten de oppfattet bestandene som for store allerede eller bare tenkte seg dette som et framtidssenario. Om jegerne hadde ulike oppfatning om størrelsen på ulvebestanden i dag, og om hvor stort problem ulven er nå, var de enige om at ulven tilhører villmarka. Dette viser at jegerne her sto overfor et dilemma: På den ene siden var de opptatt av at de som jegere skulle inngå i det store spillet i naturen, og som de sa møte viltet på viltets hjemmebane. I dette ligger det altså at de oppfattet seg som en organisk del av det dynamiske landskapet. Men på den andre siden utgjør ulven en trussel nettopp mot jegerens rolle i dette landskapet. Selv om ulvens nærvær markerer at dette er et utemmet landskap, kan det så å si bli for mye av det gode. Den truer også andre bruksformer enn jakt, og kommer i konflikt med landskapet som brukslandskap, et perspektiv som mange jegere sympatiserer med. Det er verdt å merke seg at de andre rovdyrartene, som i Trysil utgjør en større trussel mot annen utmarksbruk (som utmarksbeite) enn ulven gjør, får mye mindre oppmerksomhet av jegerne, og sjelden omtales som særlig problematiske – selv om det er en meget utbredt oppfatning at bestandene av disse artene er større enn myndighetene vil ha det til. Interessant nok er dette en oppfatning som også deles av de som ser positivt på store bestander, for eksempel blant hundekjørerne og skoleelevene.

Forestillingen om det dynamiske landskapet inneholder, i likhet med de andre landskapsperspektivene, klare ideer om hva som hører til i landskapet og hva som ikke gjør det. Selv om jegerne kunne være ambivalente når det gjaldt ulv langt til skogs, der den på sett og vis hører hjemme, ga de fleste uttrykk for entydig negative oppfatninger av ulv som forlot – den relative – villmarka og beveget seg nær folk og hus. Ville dyr, og særlig rovdyr, bør helst ikke bevege seg utenfor den utemmede naturen. For eksempel sa flere jegere at de syntes det var rart at ulven er så nærgående, når det er så mye mat i skogen. De betegnet oppførselen til ulven som mystisk og unormal. Det finnes store nok skogsområder til at ulven ikke skulle trenge å bevege seg så nære grendene, sa flere. Å definere ulven som mystisk og unormal, når den krysser symbolske grenser mellom det som oppfattes som den ville naturen og samfunnet, kan tyde på at ulven utfordrer etablerte kategorier for hvor den hører til. Ulv som krysser slike etablerte kategorier blir *"matter out of place"* (Douglas 1997). Douglas påpeker at enhver idéstruktur er sårbar i grenseområdene. Det dynamiske landskapet kan omtales som en idéstruktur. Når ulven krysser slike symbolske grenser, blir den uren. Urenhet er forbundet med fare (Douglas 1997: 119). Ulv som nærmer seg menneskesamfunnet skaper derfor frykt eller ubehag. Som en jeger

sa: *"Hvis ulven begynner å gå rundt i grendene her, så blir det ikke mye trivelig her med unger og barnehager".* Ulven blir ikke bare kategorisert som unormal, men også som farlig når den lusker langs veier og rundt bebyggelse. Ulven truer nok ikke lokalsamfunnet som helhet, men særlig uskylden og det sårbare, nemlig barna. Det er barna som ofte trekkes fram når det snakkes om truende ulv i nærmiljøet. En industriarbeider sa:

"Hva skal vi bruke denne ulven til? [...] Skal vi som bor ute i grendene ha dette her, for at vi skal ha ulv. [...] Jeg bor sjøl en og en halv kilometer fra busstoppen, og da du slipper ei jente på seks – sju år alene til skolen. Og dem skal gå denne biten når det kanskje er ulv i nærområdet her. Det er ikke mye koselig. [...] Den har ikke sin naturlige skyhet lenger. Og vil ikke få det heller, så lenge vi ikke får skyte på den."

På lignende vis er det menneskets beste venn, hunden, som trues i det dynamiske landskapet. En del jaktformer er avhengig av hund. Harejakt er et godt eksempel på en jaktform som ikke vil la seg gjennomføre uten harehunden. Forholdet mellom jeger og jakthund er ofte sterkt. *"Jeg er altetende når det gjelder jakt, men støverjakt ligger mitt hjerte nærmest"* (jeger). Samarbeidet med hunden kan for mange ikke skilles fra jaktopplevelsen. *"Det er for å være ute, og rekreasjon, ikke minst se hundene jakte og se litt på dyrene er viktig"* (jeger). Trusselen fra ulven rammer en firbent jaktkamerat som betraktes som et familiemedlem. *"Det er ingen som ønsker til å slippe ut jaktkameraten sin. Selv om det er et dyr, er det jo et visst forhold mellom jeger og hund. Og det er klart det er ingen som ønsker å sleppe ut hunden sin der det er revirmarkerende ulv"* (jeger). Ulven er dermed en trussel mot jegerens ufravikelige ansvar for bygdas barn og for dyr som er en del av egen familie.

Ulvens plass i det dynamiske landskapet er omdiskutert på flere måter. Flere var opptatt av at den ulven som er her i Norge nå, ikke tilhører den skandinaviske ulvestammen. Det er flere som sa at siden ulven er en del av den finsk/russiske stammen, hører den ikke til i Norge. *"Hvis den hadde vært utrydningstruet så hadde det vært en annen sak. Men den er ikke det, langt der i fra"* (jeger). Ulven har vært fraværende i norsk fauna i så mange år, at de som jakter i Trysil heller oppfattet ulven som en inntrenger. *"Ulven var jo en gang utryddet. Det fantes ikke ulv her. Det er ulven som har kommet tilbake som gjør [damene] litt engstelige"* (jeger). Dermed er slik at den nåværende ulvebestanden ikke egentlig hører til her, fordi den er finsk, blir ikke dilemmaet knyttet til dens status i naturen så påtrengende. Det er da lettere å avvise den enn hvis den er et vilt dyr hjemmehørende i norsk fauna, som jegerne burde se positivt på siden deres landskap i stor grad er et vilt landskap, der jegerne oppholder seg på naturens premisser.

Rovviltjakt har en særegen status blant mange jegere og flere så på slik jakt som særlig krevende og utfordrende, og dermed også attraktiv. *"Rovviltjakt er fasinerende, det er jo fasinerende dyr. Du skal jo lete lenge etter mer fasinerende dyr i faunaen enn rovdyr. Det gjelder jo ulven [også] det. Det er jo ikke så mye rovviltjakt, så det er jo litt utenom det vanlig"* (jeger).

Flere deltok i den årlige gaupejakta, og noen tilhørte den "harde kjernen" i et gaupejaktlag. Gaupejakt er krevende, og ikke minst er forberedelsene omfattende. De siste dagene før jakta starter, drives det intenst med sporing for å lokalisere gaupa mest mulig nøyaktig. Både dette arbeidet og planlegging og gjennomføring av selve jakta, med postering, bruk av hund, osv., krever høy kompetanse og ikke minst et sterkt engasjement. De som deltar aktivt i alle disse fasene er meget dedikerte og åpenbart dyktige jegere, som vet mye om både gaupe og annet vilt. Resultatet av alle forberedelsene er alltid at det blir skutt ei gaupe etter en times jakt, eller enda raskere, og så er jakta over for alle, pga. de lave kvotene.

At disse kvotene settes så lavt er en kilde til frustrasjon blant gaupejegerne. Det er stor enighet om at gaupebestanden er vesentlig større enn forskere og myndigheter vil ha det til, og at sporing og annen bestandsregistrering for gaupe er lagt opp uten nødvendig lokalkunnskap, med det resultat at både enkeltgauper og familiegrupper overses. Jegerne, som utvilsomt tilbringer mye tid med å spore gaupe og kommuniserer aktivt med andre som gjør det samme, mener at

deres kunnskaper om gaupa er bedre fundert i praktisk erfaring og daglige feltobservasjoner over store områder, enn den "offisielle" kunnskapen som ligger til grunn for kvotefastsettelse og andre forvaltningsbeslutninger.

Dette peker på en viktig dimensjon ved konfliktene rundt store rovdyr, som handler om kampen om hva som er gyldig kunnskap (Skogen 2001, Skogen & Haaland 2001, Skogen, Mauz og Krangle 2008). Men det viser også at jegerne, uten tvil med rette, selv ser på jakta som en kilde til kunnskap om viltet, også om rovdyr. *"Du kommer tett innpå naturen og dyra. Det er det å forske og å finne ut nye ting. Man lærer noe nytt hver gang, man har hele tida noe å hente ute i naturen"* (jeger).

Selv om ulven av mange ble framstilt som det verste rovdyret, var det betydelig interesse for ulven som jaktbar art. En industriarbeider sa: *"Det er jeg rimelig sikker på at når [jakt på ulv] kommer. For det kommer til [å skje], for det skal jo reguleres på et eller annet vis. Da vil mannskapet stille opp."*

Ulvens status er vanskelig i det levende landskap. På den ene siden styrker den idealet om vill natur. Og bekrefter det naturlige forholdet mellom predator og byttedyr. Dessuten har ulven et potensial for å gi en spennende og attraktiv jakt som *"mannskapet vil stille opp"* på. På den andre siden ga jegerne uttrykk for at ulven representerer konkurranse om det jaktbare viltet. *"Det er klart det går jo løs på elgstammen. [...]. Men hvis vi fikk fem ulver her, så vet vi det, da får vi ikke 1000 elg men kanskje 200 elg. Det er mange som får endret livskvalitet på grunn av det"* (jeger). Ulven sees på som en særdeles grådig og effektiv jeger som forsyner seg godt av det jaktbare viltet. Derfor er det ikke så rart at mange jegere føler at retten til å jakte utfordres. *"At ulven er en flink jeger, er det ikke noe tvil om. Det er vel derfor den tar så mye elg. Den er veldig tilpasningsdyktig jeger"* (jeger). Det antas at en vanlig ulveflokk kan felle ca en elg annenhver uke (Solberg et al. 2003). Det er vanskelig for menneskejegeren å måle seg med dette. En industriarbeider påpekte at *"hvis vi skal dele matfatet"* med ulv, vil det gå merkbart ut over elgbestanden.

At ulven forsyner seg av jaktbart vilt, blir likevel sett på som naturlig av jegerne. Det ligger i ulvens natur. Spørsmålet er da hvem, ulv eller menneske, som har retten til å felle viltet. I det dynamiske landskapet er idealet om tilgjengelighet sterkt. Ulven stenger for en rekke jaktformer og begrenser jaktomfanget ved sin effekt på bestander av jaktbart vilt.

Ulven utfordrer idealet om det dynamiske landskapet ved å stille to viktige, men ulike prinsipper – tilgjengelighet/rettmessighet og naturlighet – opp mot hverandre. Men for mange jegere er dette dilemmaet håndterlig, siden de ser på seg selv som like rettmessige og naturlige predatorer som ulven – i hvert fall som den finsk-russiske ulven vi har i Norge nå.

9 Avsluttende betraktninger

Holdninger til rovdyr er nært knyttet til hvordan folk forholder seg til sine fysiske omgivelser. Å påpeke dette, betyr å ta hensyn til mer enn økonomiske interesser i utmarka. Forståelsen av landskapet er knyttet til hvordan folk faktisk bruker, beveger seg i, rører ved og utfolder seg i landskapet. Endringer i slike bruksmønstre vil dermed medføre endringer i landskapsopplevelse.

Det finnes ikke én forståelse av landskapet i Trysil. Det er flere forståelser som eksisterer samtidig. De tre idealtypiske landskapsperspektivene vi har identifisert i denne studien, er heller ikke uttømmende. Ingen idealtyper er det, de tjener som bilder av de mest typiske trekk ved det som studeres, og finnes ikke i en ren form. Det er særlig viktig å minne om at idealet om det autentiske landskapet ikke er begrenset til hytteeierne, som jo strengt tatt ikke er tryslinger, men også forekommer hos fastboende. Men det var mest konsentrert, eller rendyrket, blant hytteeierne. Det var derfor mest hensiktsmessig å la dem utgjøre basis for utvikling av denne idealtypen.

At rovdyra har kommet tilbake, betyr i seg selv forandringer for befolkningen i Trysil. Endringer i utøvelsen av jakta er et godt eksempel på hvordan landskapsopplevelsen vil bli noe annet. For jegeren betyr trussel mot jaktbikkja reduserte muligheter til å jakte slik som før. På samme måte oppleves endringer i det fysiske landskapet som at ting ikke lenger er som de pleide å være. Gjengroing av kulturlandskapet er et eksempel på dette. Utbygging av hytteområder og turistanlegg er andre eksempler. Mange så på endringene med skepsis. Gårdbrukere så ikke bare innskrenkede beitemuligheter som økonomisk tap, men som tydelige tegn i landskapet om en endret tid. Tegnene var tydelige for langt flere enn gårdbrukerne.

9.1 Truede idealer

Praksiser i landskapet fører til at landskapsidealene dannes og utvikles. I begynnelsen av rapporten stilte vi spørsmålet om rovviltkonflikten må forstås på bakgrunn av landskapsforståelser i endring. Innledningsvis ble det påpekt at måten å forholde seg til landskapet er en måte å være i verden på. Begrepet "taskscape" synliggjør den nære forbindelsen mellom folks ideer om verden og det å være en utøver i den. Denne studien har vist at *arbeid* – det å holde i hevd – og brukslandskapet som ideal er uløselig sammenknyttet. Tilsvarende er turen og forestillingen om autentisk natur nært forbundet. Jakta som opplevelsesform kan ikke skilles fra møter med det ville i et dynamisk landskap der også jegeren har sin naturlige plass.

Landskapsperspektivene vi har kalt brukslandskapet og det dynamiske landskapet oppleves som truet. Perspektivet kalt det autentiske landskapet er ikke utsatt for lignende trusler. Endringene som finner sted, medfører ikke at essensen i hvert ideal forandres. Endringene består i de utfordringene idealene stilles overfor. Det kan tenkes at brukslandskapet og det dynamiske landskapet tydeliggjøres som idealer, fordi de er under press. Dette skyldes delvis rovviltkonfliktene, men også mange andre trekk ved samfunnsutviklingen. Siden landskapsidealene oppleves som truet, blir de enda tydeligere for folk, og behovet for å forsvare dem framstår kanskje ekstra sterkt.

For brukslandskapet er gjengroing, avfolkning og nedlagte gårder materielle bevis på livsmåter i endring. Avviklingsjordbruket setter synlige spor som forteller om en livsform som forvitrer. Utbygging av hytter og turistanlegg åpner for nye mønstre av bruk i landskapet. Og medfører synlige tegn på hva som er kommunens økonomiske framtid. Den voksende turistnæringen i Trysil kan tenkes som en erstatning for avviklingsjordbruket, men som Burton (2004) påpeker, er mye av bønders aktiviteter rettet mot annet enn økonomisk fortjeneste. Denne studien har vist at gårdbrukere opplever det å overta bruket etter foreldrene som et privilegium, og at mange andre også identifiserer seg sterkt med dette synet. Det oppleves derfor som en hån

mot tidligere generasjoners slit å la landskapet gro igjen og dø ut. For å forstå hvorfor gårdbrukere, og andre med røtter i tradisjonell utmarksbruk, er skeptiske til rovdyr, har det vist seg fruktbart å undersøke hvordan de gir mening til det landskapet de lever og arbeider i. Det er arbeidet som danner grunnlaget for meningsdannelsen, og når bruken avtar, utfordres oppfatningen av landskapet. Derfor oppleves tidligere generasjoners arbeid som forgjeves. Tilbake står et folketomt landskap som vitner om avvikling og forfall.

For det dynamiske landskapet medfører rovviltsituasjonen blant annet at en del jaktformer ikke kan utøves lenger. Landskapet mister mye av sin karakter av å være et levende møtested mellom jegeren og viltet på viltets hjemmebane – eller kanskje heller på deres *felles* hjemmebane. Jegerne forteller mye om forskjellene mellom før og nå. Før var jakta nødvendig for å overleve i Trysil, fikk vi vite. Nå jaktes det ikke lenger bare for kjøttets skyld. Jegerne sa at jakta derfor ikke er nødvendig på samme måte som før. Men de argumenterte for at jakt er en naturlig og rettmessig måte å bruke naturen på, og en viktig videreføring av lokale tradisjoner. I omtalen av jakt legges det dessuten vekt på forvaltning av ville dyr. Selv om jegerne la vekt på at jakta ga dem spennende og lærerike opplevelser, ble forvaltning av naturressursene ofte framhevet som den viktigste hensikten i dag. Jakt som spenningsaktivitet og sosial praksis gir et annet meningsinnhold enn det som ofte framheves når det argumenteres for at jakt er viktig. Spennning som motivasjon underkommuniseres tilsynelatende for å fremstille jakta som fri for "drapslyst". Slike argumenter skal møte endrede forestillinger om jakt i moderne samfunn, og jegerne opplever at "storsamfunnet" med naturvernsorganisasjoner i spissen utsetter jegerne for kritiske blikk.

Det dynamiske landskapet er truet av endringer fordi et hovedelement i dette landskapsidealet, tilgjengelighet til fri natur, utfordres av ulven som trussel mot jakthunden. De tre andre store rovdyra, bjørn, gaupe og jerv hindrer ikke jaktutøvelsen slik ulven gjør, selv om også disse bidrar til at det blir mindre jaktbart vilt. Ulven medfører at naturen blir utilgjengelig for jakt med løs hund. Derfor er det jegernes forståelse av retten til å jakte som trues. Jegere kan ikke utøve denne retten så lenge ulven har forrang i norsk natur. Jegerne er svært skeptiske til det de ser på som et tiltagende fenomen: at naturen skal vernes mot menneskelig virksomhet. For jegerne kan det virke som om vern av rovdyr er et første skritt i retning av å stenge for lokalbefolkningens aktive bruk av naturen.

I tillegg til at ulvens forrang i naturen hindrer jegernes tilgang til sitt landskap både ved å forhindre jakt med hund og ved å forsyne seg grådig av jaktbart vilt, utfordrer ulven også idealet om naturlig jakt. For hvem har ikke en mer naturlig rett til å jakte enn rovdycet selv? Ulven truer derfor idealet om fri og tilgjengelig natur også ved å sette prinsipper om rettmessighet og naturlighet i det dynamiske landskapet opp mot hverandre. Jegerne blir tvunget til å definere ulven ut av landskapet, og det gjør de ved å vise til at den ikke hører til der lenger – enten fordi den har vært borte lenge, av gode grunner, eller fordi den "nye" ulven ikke er norsk.

9.2 Et nytt blikk på landskapet i Trysil

Både jegere og gårdbrukere ser med en viss uro på framveksten av det tredje landskapsidealet, som på mange måter skiller seg grunnleggende fra brukslandskapet og det dynamiske landskapet. Skepsisen tyder på at mange er oppmerksomme på hytteeiernes og turistenes landskapsperspektiv. De fleste i våre fokusgrupper – både jegere, gårdbrukere og andre – oppfatter at denne måten å forholde seg til landskapet på, brer om seg i Trysil. Tall fra kommunen over nyoppførte fritidsboliger viser også at det stadig er plass til folk med en annen type tilknytning til Trysil (Trysil kommune 2007c). Sosiale og kulturelle endringsprosesser, inkludert innflytting og en økende del av befolkningen som ikke har et forhold til tradisjonell utmarksbruk, fører til at varianter av dette landskapsperspektivet er på frammarsj også blant de fastboende.

Idealet om autentisk natur er det eneste blant de tre idealtypene som ikke utfordres av rovdyr. Tvert i mot beriker rovdyr opplevelsen av autentisk natur. Hvis hytteiere og turgåere reiser til

Trysil i den hensikt å finne folketomme landskap, kan også de avfolkingstendensene som truer kulturlandskapet, føre til at landskapet nærmer seg det autentiske idealet. Derimot vil en stadig utbygging av kommersiell turistnæring i kommunen virke truende. Muligens vil redusert jakt også være i overensstemmelse med dette idealet, fordi det vil bety mindre innblanding i naturen fra menneskenes side. Modernisering og rasjonalisering av landbruket vil, i likhet med økt jakttrykk, ikke være forenlig med idealet. På samme måte som brukslandskapet og det dynamiske landskap er idealet om autentisk landskap også et moralsk ideal. Selv om hytteeieren ønsker seg turer i et folketomt og øde landskap, kan også tradisjonell utmarksbruk, som små gårdsbruk og beitende dyr, gi landskapet et tiltalende (nostalgisk) preg.

Som tilegnelsesform kan en kanskje si at dette idealet er ekskluderende i forhold til både mer aktive bruksformer som jakt, men i prinsippet også andre turgåere. I ekte autentisk natur skal man ikke møte noen. Å være alene i fjellet er best. Satt noe på spissen kan det sies at idealet om autentisk natur er et elitistisk ideal, som framhever måteholden eller asketisk naturbruk som den mest aktverdige måten å oppleve landskapet på.

Landskapsidealet til hytteeierne handler om et landskap som ikke omgir dem til daglig. Som denne studien viser, kommer det landskapsperspektivet til uttrykk ved å ta turen ut av hverdagens hektiske strabaser og inn i en opplevelse av autentisk natur. Blant hytteeierne oppleves vissheten om at det finnes rovdyr i landskapet som en berikelse. De truer absolutt ikke dette landskapssynet. Rovdyra gir landskapet en mer autentisk karakter.

Gjennom denne studien har vi belyst hvordan landskapets meningsinnhold skapes gjennom praksis. Ved å undersøke hvordan folk faktisk bruker og forholder seg til landskap, har ulike praksiser blitt forstått som måter å tilegne seg landskapet på og å gjøre det til sitt. Å gjøre landskapet til sitt, arbeide i det, bestige dets fjelltopper eller oppleve møter med ville dyr, er knyttet til ulike landskapsidealer.

Ulike oppfatninger av rovdyr er innvevd i grunnleggende mønstre for landskapsforståelse. Rovviltkonflikten er således også en konflikt om landskapets meningsinnhold. Når omgangen med landskapet endres, utfordrer det noen eksisterende landskapsidealer. Ved å fokusere på hvordan folk forholder seg til landskapet, har denne studien synliggjort at bakenfor roviltkonflikten ligger en dyp uro over forandringer i måten landskapet brukes på. Disse forandringene oppfattes av mange som et angrep på deres måte å leve på, og på verdiene i det landskapet som omgir dem.

10 Referanser

- Bender, B. 1998. *Stonehedge: making space* New York. Oxford International Publishers Ltd.
- Benjaminsen, T. 2002. "Befolkning, landbruk og miljø". I *Samfunnsperspektiver på miljø og utvikling*. (Red) av T. A. Benjaminsen and H. Svarstad. Oslo: Universitetsforlaget.
- Benjaminsen, T og H Svarstad. 2009. "Understanding Traditionalist Oppositions to Modernisation: Narrative Production in a Norwegian Mountain Conflict" *Geografiska Annaler, Series B: Human geography* 90 (1):21-33 [forthcoming].
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul plc.
- Brottveit, Å. 1999. "Elgjaktas symbolske økonomi: Hva står på spill". I *Jakta på elgjaktkulturen*. (Red) Å. Brottveit and O. Agedal. Oslo: Abstrakt forlag as.
- Burton, R. 2004. "Seeing Through the 'Good Farmer's' Eyes: Towards Developing an Understanding of the Social Symbolic Value of 'Productivist' Behaviour". *Sociologia Ruralis* 44 (2).
- Coates, P. A. 1998. *Nature: western attitudes since ancient times*. Berkeley: University of California Press.
- Douglas, M. 1997. *Rent og urent: en analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Oslo: Pax forlag.
- Figari, H. og K. Skogen 2008. *Konsensus i konflikt. Sosiale representasjoner av ulv*. NINARapport 391. Oslo: NINA.
- Flick, U. 2002. *An introduction to qualitative research*. London: Sage Publications.
- Fylkesmannen i Hedmark, 2008. *Kvotejakt på gaupe i Hedmark*. (lesedato: 12.02.2008) Tilgjengelig fra:
<http://www.fylkesmannen.no/hoved.aspx?m=5392&amid=1857520&utskrift=1>.
- Galaasen, P. 1997. *Jakt og fiske i Trysil i 100 år*. Trysil kommune: Trysil-forlaget.
- Hall, C.M. and D.K. Müller (eds.) 2002. *Tourism, Mobility and Second Homes. Between Elite Landscapes and Common Ground*. Clevedon: Channel view publications
- Hirsch, E. 1995. "Introduction. Landscape: Between Place and Space". I *The Anthropology of Landscape. Perspectives on Place and Space* (Red) av E. Hirsch and M. O'Hanlon. Oxford: Oxford University Press.
- Holt, H. 2006. *På sporet av gamle veger*. Trysil kommune: Trysil-forlaget.
- Ingold, T. 2000. *The Perception of the Environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.
- Johansson, E. 2000. "Skogslöpare och vedbodsstökare. Jägare og bönder under industrialismens samhällsomvandling". I *Skogsliv. Kulturelle prosesser i nordiska skogsbygder*. (Red) E. F. I. J. Kaldal, B. Snellman, H. Lund: Historiske Media.
- Kaltenborn, B. P. og T. Bjerke. 2002. "Associations between environmental value orientations and landscape preferences". *Landscape and Urban Planning* 59 (1):1-11.
- Kayser Nielsen, N. 2000. "Food, Hunting, and Taboo. Cultural Heritage in Practice". *Ethnologica Scandinavica* 30.
- Krogh, E. 1995. *Landskapets fenomenologi*. Doctor Scientiarum Thesis 1995:13, Institutt for økonomi og samfunnsfag, Norsk landbrukshøgskole.
- Krueger, R. A. og M. A. Casey. 2000. *Focus Groups. 3rd Edition. A Practical Guide for applied Research*. London: Sage Publications.
- Macnaughten, P. og J. Urry. 1998. *Contested Natures*. London: Sage Publications Ltd.
- Marvin, G. 2005. "Sensing Nature: Encountering the World in Hunting". *ETNOFORUM* XVIII (1):15 - 26.
- Merleau-Ponty, M. 1962. *Phenomenology of perception*. London: Routledge.
- Miljøstatus, 2008. *Rovvilt og byttedyr* (lesedato: 22.01.2008) Tilgjengelig fra:
http://www.miljostatus.no/templates/report_4930.aspx?spraak=NO&dsID=ROVDYR
- Morgan, D. L. 1997. *Focus Groups as Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Myrstad, A. 1999. "Bygda, elgen og jakta". I *Jakta på elgjaktkulturen*. (Red) Å. Brottveit and O. Agedal. Oslo: Abstrakt forlag as.
- O'Rourke, E. 2000. "The reintroduction and reinterpretation of the wild". *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 13:45-165.

- Philo, C. og C. Wilbert. 2000. "Animal spaces, beastly places: new geographies of human-animal relations. An Introduction". I *Animal spaces, beastly places: new geographies of human-animal relations*. (Red) C. a. C. W. Philo. London: Routledge.
- Proctor, J. 1998. "The Spotted Owl and the Contested Moral Landscape of the Pacific Northwest". I *Animal Geographies*. (Red) by J. Wolch og J. Emel. London: New Left Books.
- Ramslien, R. 2006. *Los på harejaktas mysterier. En kvalitativ analyse av harejakt med lagbeint hund*. Oslo: Institutt for sosial antropologi, Univeristet i Oslo.
- Reimers, E. 1999. *ABC for jegerprøven*. Oslo: Landbruksforlaget.
- Schultz, P. W. og L. Zelezny. 1999. "Values as predictors of environmental attitudes: Evidence for consistency across 14 countries". *Journal of Environmental Psychology* 19 (3):255-265.
- Skogen, K. og H. Haaland. 2001. *En ulvehistorie fra østfold. samarbeid og konflikter mellom forvaltning, forskning og lokalbefolkning*. NINA fagrapport 052. Lillehammer: NINA.
- Skogen, K og O Krange. 2003. "A Wolf at the Gate: the Anti-Carnivore Alliance and the Symbolic Construction of Community". *Sociologia Ruralis* 43 (3):309-325.
- Skogen, K., I. Mauz og O. Krange. 2008. "Cry Wolf! Narratives of Wolf Recovery in France and Norway". *Rural Sociology*, 73(1), 105-133.
- Skogen, K. 2001. "Who's afraid of the big, bad wolf? Young people's responses to the conflicts over large carnivores in eastern Norway". *Rural Sociology* 66 (2):203-226.
- Skogen, K., H. Haaland, O. Krange, S. Brainerd og H. Hustad. 2003. *Utredninger i forbindelse med ny rovviltmelding. Lokale syn på rovviltforvaltning. En undersøkelse av fire kommuner: Aurskog-Høland, Lesja, Lierne og Porsanger*. NINA Fagrapport. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning (NINA).
- Solberg, E., H. Sand, J. Linnell, S. Brainerd, R. Andersen, J. Odden, J. Swenson, O. Strand og P. Walbakken. 2003. *Utredninger i forbindelse med ny rovviltmelding. Store rovdyrs innvirkning på hjortevilt i Norge: Økologiske prosesser og konsekvenser for jaktuttak og jaktutøvelse*. NINA Fagrapport 63. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.
- SSB 2007a. *Befolkningsendringer i kommune, 1951-2007* (lesedato: 17.01. 2008) Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhist/tabeller/tab/o428.html>.
- SSB 2007b. *Nedgang for elgjakta* (lesedato: 11.02.2008) Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/vis.emner/10/04/10/elgjakt/main.html>.
- Svarstad, H. 2008. "Why hiking? Rationality and reflexivity within three categories of meaning constructions among Norwegian ramblers" Norsk institutt for naturvitenskap (NINA). (Under arbeid)
- Syse, K. 2000. *Lende og landskap. En analyse av skogens fysiske landskap og landskapsperspeksjon i Nordmarka fra 1900 til 1999*. Institutt for kulturstudier. Universitetet i Oslo, Oslo.
- Taugbøl, T., Vistad, O. L., Nellemann, C., Kaltenbord, B. P., Flyen, A. C., Swensen, G., Nybakken, A., Horgen, B. O., Grefsrud, R., Lein, K., Sivertsen, J. B. og Gurigarad, K. "001. Hyttebygging i Norge. En oppsummering og vurdering av ulike miljø- og samfunnsmessige effekter av hyttebygging i fjell- og skogtraktene i Sør-Norge. NINA Oppdragsmelding 709.
- Thagaard, T. 1998. *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Trysil. kommune 2008. *Landbruk*. (lesedato: 17.01.2008) Tilgjengelig fra: <http://www.trysil.kommune.no/Modules/theme.aspx?Category.ID=3262&ObjectType=Article&ElementID=6391&Category.Name='Landbruk'>.
- Trysil fellesforening for jakt og fiske. 2008. *Om TFTJ* (lesedato: 08.02.2008) Tilgjengelig fra: <http://www.trysil-fellesforening.no/3.html>.
- Trysil kommune 1997. *Langsiktig plan 1996-2010*
- Trysil kommune 2005. *Ny prosjektleder med ny giv til gjerdeprosjektet* (lesedato: 14.08.2008) Tilgjengelig fra: <http://www.trysil.kommune.no/print.aspx>.
- Trysil kommune. 2007 a. *Fakta om Trysil* (lesedato: 11.02.2008) Tilgjengelig fra: <http://www.trysil.kommune.no/Modules/theme.aspx?Category.ID=2878&ObjectType=Article&ElementID=6645&Category.Name='Fakta'>

- Trysil kommune. 2007 b *Landbruk*. (lesedato: 17.01.2008) Tilgjengelig fra:
[http://www.trysil.kommune.no/Modules/theme.aspx?Category.ID=3262&ObjectType=Article&ElementID=6391&Category.Name="Landbruk"](http://www.trysil.kommune.no/Modules/theme.aspx?Category.ID=3262&ObjectType=Article&ElementID=6391&Category.Name='Landbruk').
- Trysil kommune. 2007c *Statistikk* Publisert: 26.06.2007 (lesedato: 12.02.2008) Tilgjengelig fra:
<http://www.trysil.kommune.no/Modules/urlcategory.aspx?ObjectType=Category&Category.ID=4753>
- Trysil kommune. 2007 d. *Trysil - skibygda, kulturbygda og skogbygda* (lesedato: 11.02.2008)
Tilgjengelig fra:
<http://www.trysil.kommune.no/Modules/theme.aspx?Category.ID=2860&ObjectType=Article&ElementID=6644&Category.Name=%22Om+Trysil%22>
- Urry, J. 1995. *Consuming places*. London: Routledge.
- Vevstad, A. 1991. *Trysil Kommuneskoger. 100 år* Elverum: Elverum Trykk AS.
- Weiss, R. 1994. *Learning from Strangers*. New York: The Free Press.
- Agedal, O. 1999. Jakta på elgjaktkulturen. I *Jakta på elgjaktkulturen*, (red) av Å. Brottveit and O. Agedal. Oslo: Abstrakt forlag as.

NINA Rapport 491

ISSN:1504-3312

ISBN: 978-82-426-2063-7

Norsk institutt for naturforskning

NINA hovedkontor

Postadresse: 7485 Trondheim

Besøks/leveringsadresse: Tungasletta 2, 7047 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

Organisasjonsnummer: NO 950 037 687 MVA

www.nina.no